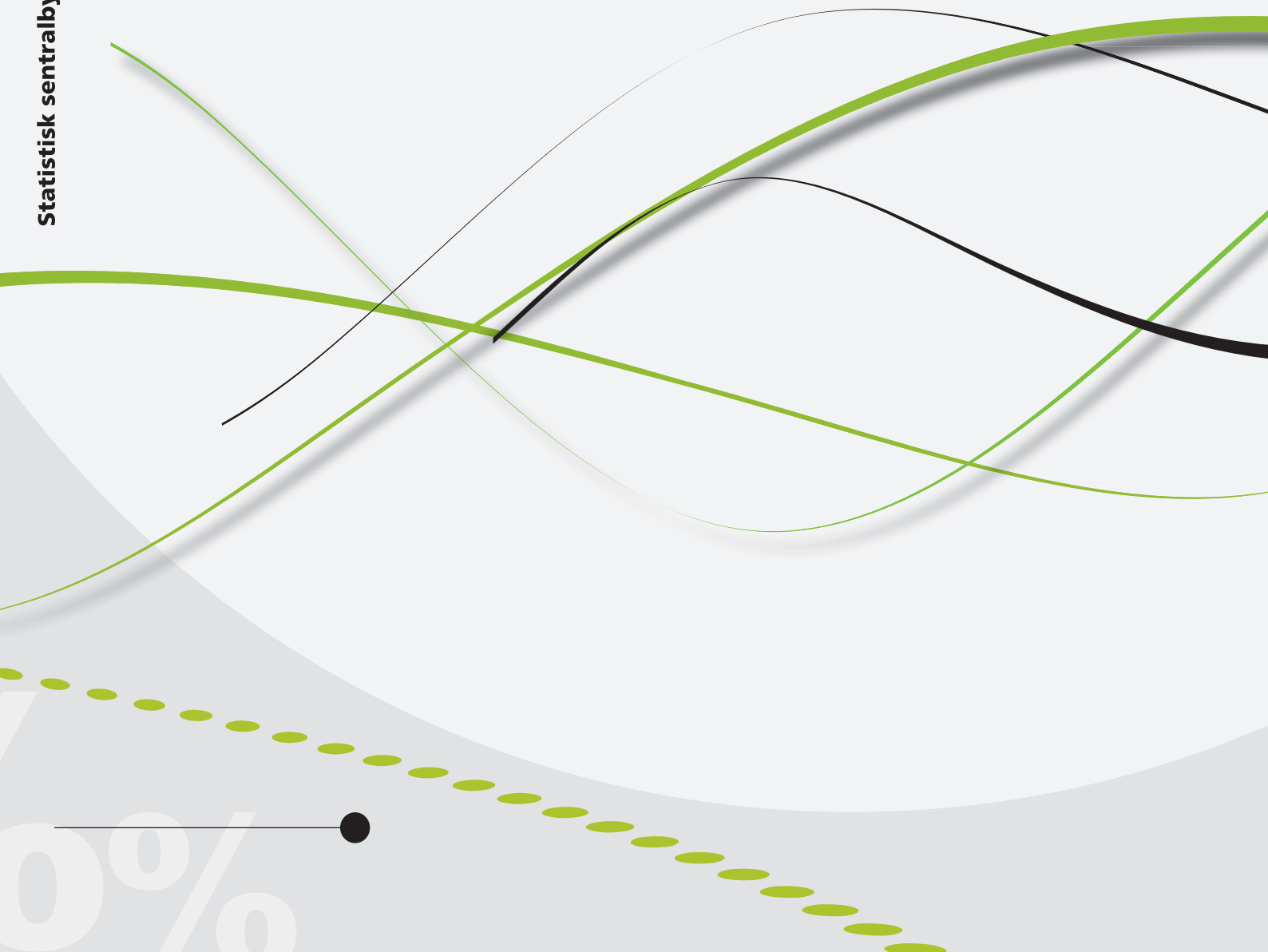

*Håvard Hungnes, Lasse Sigbjørn Stambøl
og Torbjørn Eika*

Konjunkturtendenser for Møre og Romsdal

– Konjunkturtendensene per september 2012

*Håvard Hungnes, Lasse Sigbjørn Stambøl
og Torbjørn Eika*

Konjunkturtendenser for Møre og Romsdal
– Konjunkturtendensene per september 2012

Rapporter I denne serien publiseres analyser og kommenterte statistiske resultater fra ulike undersøkelser. Undersøkelser inkluderer både utvalgsundersøkelser, tellinger og registerbaserte undersøkelser.

	Standardtegn i tabeller	Symbol
© Statistisk sentralbyrå	Tall kan ikke forekomme	.
Ved bruk av materiale fra denne publikasjonen skal Statistisk sentralbyrå oppgis som kilde.	Oppgave mangler	..
Publisert november 2012	Oppgave mangler foreløpig	...
	Tall kan ikke offentliggjøres	:
	Null	-
ISBN 978-82-537-8501-1 (trykt)	Mindre enn 0,5 av den brukte enheten	0
ISBN 978-82-537-8502-8 (elektronisk)	Mindre enn 0,05 av den brukte enheten	0,0
ISSN 0806-2056	Foreløpig tall	*
Emne: 08.05 og 00.00.20	Brudd i den loddrette serien	—
	Brudd i den vannrette serien	
Trykk: Statistisk sentralbyrå	Desimaltegn	,

Forord

Rapporten gir en oversikt over hovedtrekkene i status og kortsiktige perspektiver for norsk økonomi på nasjonalt nivå, og noe mer detaljert oversikt over status og kortsiktige perspektiver for befolkning og økonomisk utvikling for Møre og Romsdal.

Tallmaterialet som er lagt til grunn for beregningene i rapporten er basert på Statistisk sentralbyrås konjunkturtendenser for norsk økonomi publisert den 6. september 2012 i Økonomiske analyser nr. 4/2012. De regionale beregningene er til dels foretatt med Statistisk sentralbyrås regionale modell for arbeidsmarked og demografi, REGARD.

Situasjonsbeskrivelsen for Møre og Romsdal baserer seg på forskjellig regional statistikk fra Statistisk sentralbyrå samt enkelte eksterne kilder.

En kort beskrivelse av modellverktøyet som er benyttet på nasjonalt og regionalt nivå er gitt i eget vedlegg til rapporten.

Rapporten er tilgjengelig i pdf-format på Statistisk sentralbyrås nettsider under adressen <http://www.ssb.no/publikasjoner>.

Prosjektet er finansiert av Sparebanken Møre.

Kontaktinformasjon for nasjonale makroanalyser: Torbjørn Eika tlf. 21 09 48 07 og Håvard Hungnes, tlf. 21 09 48 18. Kontaktinformasjon for detaljerte nærings- og regionale analyser: Lasse Sigbjørn Stambøl, tlf. 21 09 45 05

Statistisk sentralbyrå, 15. november 2012

Hans Henrik Scheel

Sammendrag

Den økonomiske utviklingen i Møre og Romsdal er, som i landet for øvrig, preget av at Norge er inne i en moderat konjunkturoppgang. Utviklingen internasjonalt preges fortsatt av etterdønningene av finanskrisen og statsfinansielle problemer i mange land, og drahjelpen fra en del store framvoksende økonomier er redusert. De økonomiske utsiktene for Møre og Romsdal, så vel som hele Norge, er fortsatt preget av usikkerheten knyttet til utviklingen i de internasjonale markedene. Blant annet ventes investeringer i fastlandsøkonomien å gi mindre bidrag til konjunkturoppgangen enn det som har vært vanlig i oppgangsperioder. Veksten hos våre handelspartnere ventes å ta seg noe opp fra 2014, men da fra et lavt nivå. Svekket norsk kostnadmessig konkurransevne og svak vekst ute vil føre til svært beskjeden vekst i norsk eksport utenom petroleum.

Lave internasjonale renter og sterk krone har bidratt til lave norske renter, som antas å holde seg lave frem til sommeren 2013, før de gradvis øker. Årslønnsveksten i 2012 er antatt å bli som i fjor, men svak lønnsomhet i store deler av konkurranseutsatt industri vil trolig medføre noe lavere lønnsvekst neste år. Høy innvandring til Norge har bidratt til å dempe kostnadsveksten i enkelte bransjer, og sammen med en sterk krone har dette bidratt til lav inflasjon. Høy vekst i reallønn, sysselsetting og stønader bidrar til at husholdningenes realinntekter øker klart i 2012. Dette har slått ut i klar vekst i konsumet, men også i økt sparing. Det er fortsatt høy boligprisvekst, bl.a. som resultat av sterk befolkningsvekst, høy vekst i husholdningenes inntekter og lave renter. Dette bidrar til økt boligbygging. Investeringene i petroleumsvirksomheten har vært økende, og vil trolig holde seg høye også de neste årene, dog med lavere vekstrater. Utviklingen i oljeprisen blir en viktig faktor, der vi har lagt til grunn en noe lavere pris enn nivået høsten 2012.

Industriproduksjonen for landet som helhet ventes å gå opp i år, så også i Møre og Romsdal. Byggeaktiviteten i fylket holder seg godt oppe. Produksjonen i privat tjenesteyting ventes å øke noe mer enn i fjor, mens produksjonen i offentlig forvaltning øker mindre enn i fjor og mindre enn i økonomien ellers.

Møre og Romsdal hadde oppgang i sysselsettingen i første halvår i år, med økt sysselsetting i industri, bygge- og anleggsvirksomhet og i privat og offentlig tjenesteyting, mens sysselsettingen i primærnæringene fortsatt trekker noe ned. Anslag viser klar sysselsettingsøkning i år, målt som årsgjennomsnitt, og noe sterkere vekst enn i fjor, om enn litt lavere enn landsgjennomsnittet. Det foregår samtidig en vekst i arbeidsstyrken, men ikke mer enn at arbeidsledigheten på årsbasis ventes å ligge noe lavere i år enn i fjor, og fortsatt en del lavere enn på landsbasis.

Sysselsettingsutviklingen i Møre og Romsdal ventes å bli positiv også til neste år og i 2014, med en ventet oppgang litt i underkant av anslått vekst for landet som helhet. Sysselsettingen i primærnæringene ventes fortsatt å trekke litt ned, mens det ventes positiv utvikling i industri, bygge- og anleggsvirksomhet og i privat og offentlig tjenesteyting.

Folketallet i Møre og Romsdal gikk klart opp i året som gikk. Vi må helt tilbake til 1953 for å finne et år med sterkere befolkningsøkning. Dette har sammenheng med en positiv naturlig tilvekst i befolkningen, at overskuddet i nettoinnvandringen fra utlandet fortsatt holder seg høyt, samtidig som utflyttingen til andre regioner i Norge kun går moderat opp. Veksten i folketallet ventes å fortsette. Det samme gjelder antall personer i yrkesaktiv alder. Den anslåtte utviklingen i arbeidsstyrken og sysselsettingen indikerer små endringer i arbeidsledigheten i Møre og Romsdal de neste to årene.

Abstract

The economic development in the county of Møre og Romsdal is, like in the nation generally, characterized by a moderate upturn in the Norwegian economy. International growth is very weak and is still marked by the repercussions of the financial crisis and central government's financial problems in many countries. The boost from a number of large emerging economies has also been reduced. The economic perspectives for Møre og Romsdal, as for Norway generally, is still characterized by the uncertain international growth outlook. Business investments in the mainland economy are therefore expected to make a considerably smaller contribution to the upturn than has been the case in the past upturns. From a very low level, we assume that growth among our trading partners will carefully pick up from the year of 2014. Impaired cost-related competitive power in Norway and poor international growth will lead to very moderate growth in Norwegian exports excluding petroleum.

Low international interest rates and a strong krone have contributed to a low interest rates in Norway, where they are roughly expected to stay up to next summer, when they are expected to gradually increase. The annual wage growth in 2012 is expected to be the same as last year, while a weak profitability in the internationally-exposed manufacturing industry will probably lead to somewhat lower wage growth in 2013. High immigration levels in Norway have played a role in curbing inflation in some industries and together with a strong krone this has contributed to low inflation. High growth in real wages, employment and transfers are leading to a clear increase in households' real incomes in 2012. This contributes to a clear growth in consumption this year, but also in savings. The housing prices are still growing, and so are housebuilding. Investments in the petroleum sector have increased. These investments are likely to remain high in the years ahead, but with much lower growth rates. The development in oil prices will be of immense importance. We assume a somewhat lower oil price in the next years than observed in the early autumn of 2012.

The national manufacturing production is expected to increase in 2012, so also in the county of Møre og Romsdal. The activity of construction is also increasing. The production of private service industries is expected to grow at a higher rate this year than in the previous year, while the production in public services grow somewhat lower than last year and in the economy generally.

Møre og Romsdal had an increase in employment during the first six months this year, with an increase in the number of employed in manufacturing, construction and in private and public services, while the employment in primary industries slightly decreased. Projections indicate a clear employment growth this year, measured as an annual average, and slightly stronger growth than previous year, although slightly lower than the national average. There is also a growth in the labour force, although not more than the number of unemployed is assumed to be somewhat lower this year compared to previous year, and still below the unemployment rate at the national level.

The number of employed persons is expected to grow in Møre og Romsdal also the next year and in 2014, with an estimated growth slightly below the projected growth of employment in the nation generally. The employment of primary industries is still expected to decrease, while the projections indicate further growth of employed in manufacturing, construction and in private and public services.

It was high growth in the number of inhabitants in Møre og Romsdal in 2011. This population growth was the strongest in the county ever since 1953. This is due to a positive natural increase of the population, a high surplus of immigrants from abroad, while the out-migration to other regions of Norway just had a slight increase. The population growth is expected to continue. The same is expected for the working-age population. The projected development of the labour force and employment indicates small changes in unemployment of Møre og Romsdal in the next two years.

Innhold

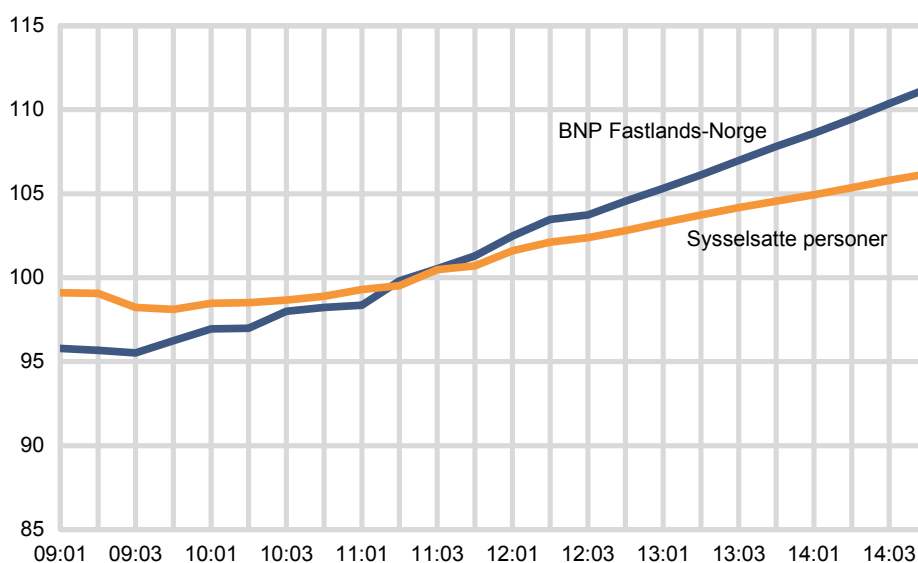
Forord	3
Sammendrag	4
Abstract	5
1. Utviklingen i norsk økonomi	7
1.1. Hovedtrekk	7
2. Petroleumsvirksomheten	14
3. Nærmere om hovednæringer og utviklingen i Møre og Romsdal	15
3.1. Primærnæringene.....	15
3.2. Industri og bergverksdrift	18
3.3. Bygge- og anleggsvirksomheten	24
3.4. Privat tjenesteyting	26
3.5. Offentlig tjenesteyting	30
4. Befolkningsutvikling og arbeidsmarked	34
5. Sammenfatning	39
Referanser	41
Vedlegg A:	
KVARTS: Modellen bak makroprognosene på nasjonalt nivå	42
REGARD: Modell for regionale arbeidsmarkeder og demografi.....	44
Figurregister/List of figures	48
Tabellregister/List of tables	48

1. Utviklingen i norsk økonomi¹

1.1. Hovedtrekk

Konjunkturoppgangen i norsk økonomi fortsatte i 2. kvartal i år med en vekst BNP Fastlands-Norge på om lag 4 prosent regnet som årlig rate. Dette er vesentlig høyere enn anslått trendvekst for fastlandsøkonomien på vel 2,5 prosent. Siden konjunkturbunnen i 1. kvartal 2011 har veksten i fastlandsøkonomien ligget rundt 4 prosent regnet som årlig rate. Konjunkturoppgangen preges av klar vekst i markedsrettet tjenesteproduksjon og i vareproduksjon utenom industri. Produksjonsveksten i kraftproduksjon, bygge- og anleggsvirksomhet og fiskeoppdrett har vært spesielt stor. Vekstbidraget fra offentlig tjenesteproduksjon har vært meget moderat som følge av at den ekspansive finanspolitikken i kriseåret 2009 gradvis er faset ut. Veksten i industrien samlet er også meget beskjeden.

Figur 1.1. Bruttoprodukt og sysselsetting. Sesongjusterte volumindekser. 2011=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per september 2012

På etterspørselssiden har hovedbidragene til konjunkturoppgangen så langt vært vekst i husholdningenes konsum- og boligetterspørsel og investeringer i petroleumsvirksomheten. Petroleumsinvesteringene passerte en bunn allerede i 2010 og har siden økt med nesten 25 prosent. Denne investeringsveksten innebærer klare positive impulser mot de fleste sektorer i norsk økonomi og ikke bare de man gjerne omtaler som leverandørindustrien. Våre beregninger indikerer at den samlede etterspørselsveksten fra oljevirksomheten bidrar til å trekke opp veksten i BNP Fastlands-Norge med 0,5 prosentpoeng i årene 2011-2013.

Utviklingen i husholdningenes etterspørsel har bidratt til veksten i privat tjenesteyting- og boligbyggingen. Dette er i stor grad arbeidsintensive næringer hvor produksjonsveksten medfører økt sysselsetting. Dermed har husholdningenes realinntekter økt, og arbeidsledigheten har falt noe. Sammen med befolkningsvekst – på grunn av stor arbeidsinnvandring – og lave renter er dette bakgrunnen for økt boligetterspørsel og til den sterke veksten i boligprisene.

Norges handelspartnere er samlet sett i en klar konjunkturedgang, og kapasitetsutnyttelsen er lav og arbeidsledigheten høy. I Europa faller BNP i mange land og i USA har veksten avtatt markert. I framvoksende økonomier som Kina, Brasil,

¹ Dette kapittelet bygger på Konjunkturtendensene fra Statistisk sentralbyrå publisert 6. september i Økonomiske analyser 4/2012. Ny informasjon etter denne dato er ikke innarbeidet.

India og Sør-Afrika er det fortsatt en klar økning i aktiviteten, men veksten har også der gått klart ned.

Tabell 1.1. Makroøkonomiske hovedstørrelser 2011-2014. Regnskap og prognoser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet framgår

	Regnskap		Prognose	
	2011	2012	2013	2014
Realøkonomi				
Konsum i husholdninger mv.	2,4	3,6	4,7	4,6
Konsum i offentlig forvaltning	1,5	1,9	2,0	2,6
Bruttoinvestering i fast realkapital	6,4	8,0	5,8	3,1
Utvinning og røtransport	13,4	13,5	6,4	2,5
Fastlands-Norge	8,0	4,5	5,7	3,6
Næringer	2,6	5,3	5,4	2,2
Bolig	22,0	6,9	7,4	3,9
Offentlig forvaltning	3,0	-0,8	3,9	6,2
Etterspørsel fra Fastlands-Norge ¹	3,2	3,3	4,2	3,9
Lagerendring ²	0,3	-0,2	0,0	0,0
Eksport	-1,4	1,8	0,2	0,8
Råolje og naturgass	-6,2	2,2	-0,9	-1,4
Tradisjonelle varer	-0,4	1,1	1,9	2,7
Import	3,5	2,6	5,7	4,4
Tradisjonelle varer	5,3	2,0	6,7	5,0
Bruttonasjonalprodukt	1,4	3,5	2,2	2,4
Fastlands-Norge	2,4	3,6	3,1	3,2
Arbeidsmarked				
Sysselsatte personer	1,4	2,2	1,8	1,5
Arbeidsledighetsrate (nivå) ³	3,3	3,1	3,3	3,2
Priser og lønninger				
Årslønn	4,2	4,2	3,7	4,1
Konsumprisindeksen (KPI)	1,2	0,9	1,6	2,1
KPI-JAE ⁴	0,9	1,3	1,6	2,0
Eksportpris tradisjonelle varer	6,2	-2,7	-1,0	2,4
Importpris tradisjonelle varer	4,1	-0,3	-1,8	1,3
Boligpris	8,0	7,0	7,2	7,7
MEMO:				
Husholdningenes realdisponible inntekt	4,2	5,0	4,5	4,0
Husholdningenes sparerate (nivå)	8,2	9,3	9,4	8,7
Pengemarkedsrente (nivå)	2,9	2,3	2,3	3,1
Utlånsrente, rammelån (nivå) ⁵	3,6	3,8	3,5	3,9
Importveid kronekurs (44 land) ⁶	-2,4	-0,8	-1,2	0,1
Eksportmarkedsindikator	5,2	1,4	2,5	4,1
Råoljepris i kroner (nivå) ⁷	621	651	563	557

¹ Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner + konsum i offentlig forvaltning + bruttoinvesteringer i fast kapital i Fastlands-Norge.

² Endring i lagerendring i prosent av BNP.

³ Ifølge AKU.

⁴ KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer.

⁵ Gjennomsnitt for året. Rammelån med pant i bolig.

⁶ Positivt fortegn innebærer depresiering.

⁷ Gjennomsnittlig spotpris Brent Blend.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Økonomiske analyser 4/2012. Informasjon t.o.m. 4. september er benyttet.

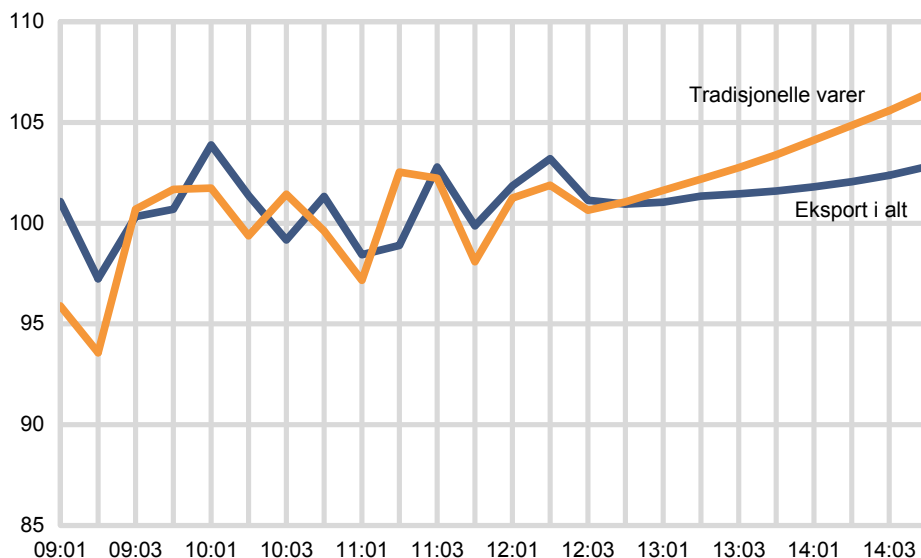
Den svake konjunkturutviklingen internasjonalt preger utviklingen i norsk økonomi på mange måter. Eksporten og de fleste råvarepriser utvikler seg svakt. Dermed opplever store deler av norsk eksportindustri dårlig lønnsomhet og svak vekst. I oppdrettsnæringen er utviklingen litt bedre etter at prisene har tatt seg noe opp etter et sterkt fall i fjor sommer. Oljeprisen holder seg fortsatt på et meget høyt nivå. Når man tar konjunktursituasjonen i betraktning, er det nærliggende å anta at dette må skyldes politisk usikkerhet knyttet til tilbudssiden i markedet. Vi tror at petroleumsinvesteringene vil holde seg høye i flere år framover. Funnene på norsk sokkel i senere tid styrker troen på dette bildet. Investeringsveksten vil imidlertid gradvis avta og det vil legge en demper på veksten i fastlandsøkonomien framover.

Tabell 1.2. Makroøkonomiske anslag for BNP-vekst og prisvekst. 2010-2013

	Regnskap		Prognose	
	2011	2012	2013	2014
BNP-vekst				
USA	1,8	2,2	1,7	2,0
Euroområdet	1,5	-0,4	0,2	1,1
Handelspartnere	2,3	1,0	1,3	2,0
Prisvekst				
USA	3,1
Euroområdet	2,7	2,1	1,2	1,7
Handelspartnere	3,0

Samlet sett tror vi at den internasjonale utviklingen med svak vekst, liten etterspørsel etter norske produkter og lave priser på mange eksportprodukter fortsatt vil legge en demper på oppgangen i Norge en stund framover. Våre anslag viser at disse trekkene vil prege utviklingen også i 2013 og at vi først i 2014 vil se at veksten ute tiltar merkbart. Da vil også rentenivået ute gradvis øke og gi norsk rentepolitikk større armslag.

Figur 1.2. Eksport. Sesongjusterte volumindekser. 2011=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per september 2012

Mer stimulans fra finanspolitikken?

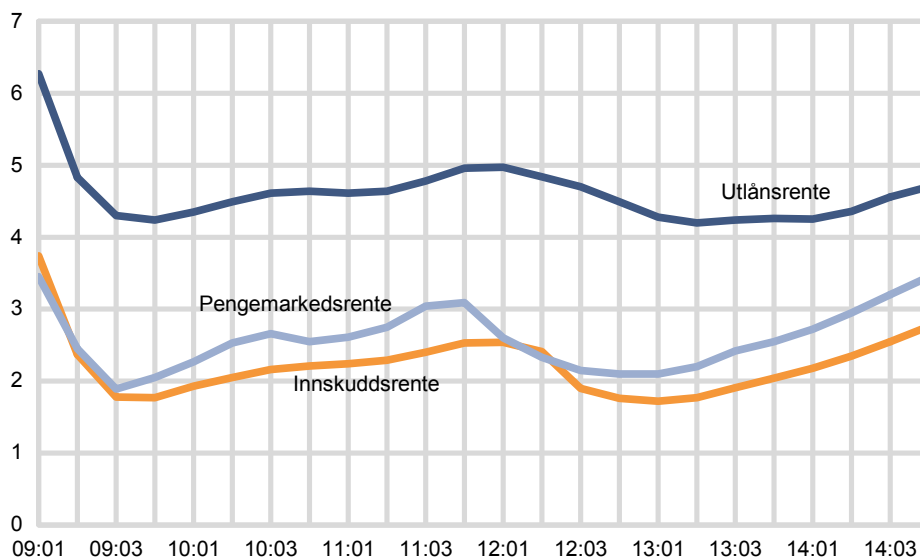
Vi antar at finanspolitikken vil gi litt større etterspørselsimpulser i årene 2013-2015 sammenliknet med de to siste årene. Vi forutsetter et reelt uendret skatte- og avgiftsnivå i hele prognoseperioden. Pensjonsstønadene vil reelt sett vokse mye i årene framover. Det er først og fremst økningen i antallet eldre som ligger bak. Men det er også flere som velger å kombinere pensjon og arbeid og som tar ut AFP. Overføringene til husholdningene er anslått å øke reelt med om lag 5 prosent også i 2013, men realveksten blir lavere når prisveksten framover forventes å ta seg noe opp. Konsumet i offentlig forvaltning antas å øke med rundt 2,5 prosent årlig, om lag som beregnet trendvekst i fastlandsøkonomien. Bruttoinvesteringene i offentlig forvaltning vil trolig øke mer enn konsumet ut fra et ønske om økte investeringer i infrastruktur, og vi legger til grunn en årlig vekst på om lag 5 prosent fra 2013 til 2015.

Lav rente

I prognosene legger vi til grunn at Norges Bank holder dagens styringsrente uendret fram til neste sommer. Både den sterke krona og lav inflasjon er grunner for å holde rentenivået lavt. Høy utlåns- og boligprisvekst, lav ledighet og klar aktivitetsvekst trekker i retning av økt rente. Etter hvert som kapasitetsutnyttelsen og den underliggende prisveksten øker og styringsrenten i mange land ligger an til

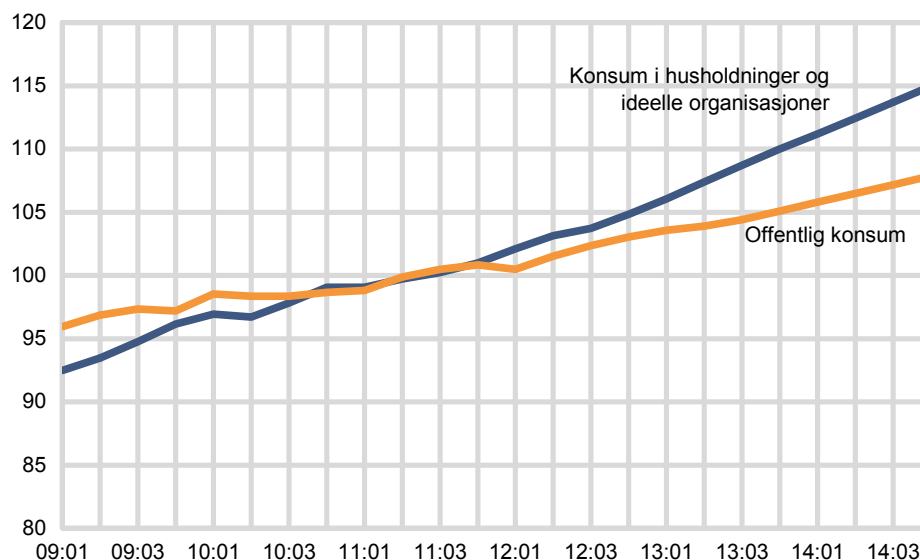
å bli satt opp, antas den norske styringsrenta å bli økt gradvis fra sommeren 2013 og ut prognoseperioden. Pengemarkedsrenta følger i stor grad styringsrenta og kommer opp i 4,0 prosent i 2015. Høy rentedifferanse mellom Norge og euroområdet bidrar til å holde krona sterk mot euro. Det bidrar til en sterk importveid kronekurs i hele prognoseperioden. Rammelånsrenta antas å komme over 5 prosent i slutten av 2015.

Figur 1.3. Gjennomsnittlige innskudds- og utlånsrenter i private banker og pengemarkedsrente. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per september 2012

Figur 1.4. Konsum. Sesongjusterte volumindekser. 2011=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per september 2012

Sterkere konsumvekst framover

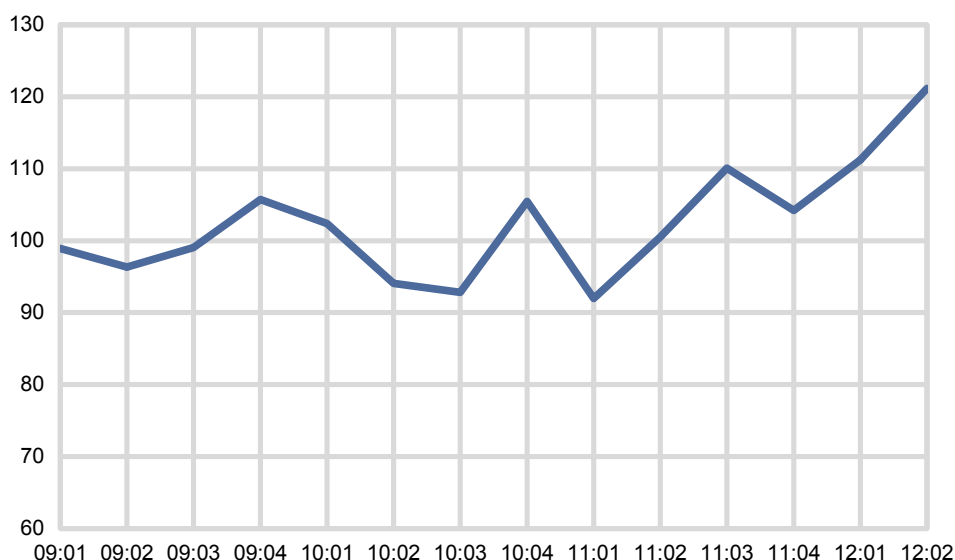
Veksten i husholdningenes disponible realinntekter ventes å bli rundt 5 prosent i 2012, om lag ett prosentpoeng høyere enn årsveksten i 2011. Framover regner vi med at økende inflasjon, og etter hvert også økte renter, vil føre til noe lavere vekst i husholdningenes disponible realinntekter. Fortsatt økning i boligpriser vil imidlertid øke husholdningenes boligformue. Dette virker isolert sett stimulerende på husholdningenes konsum. Krisetilstand i mange lands økonomier og den generelle usikkerheten knyttet til internasjonal økonomi virker dempende på forbruket.

Konsumveksten anslås til 3,6 prosent i 2012, økende til om lag 4,5 prosent årlig i perioden 2013-2015. Dette er en noe svakere konsumutvikling enn under konjunkturoppgangen fra 2004 til 2007. Ettersom befolkningsveksten nå er høyere, blir forskjellen i konsumvekst per innbygger enda noe større.

Moderat vekst i næringsinvesteringene

I enkelte næringer kartlegger SSB bedriftenes antakelser om sine framtidige investeringer gjennom en utvalgsundersøkelse. Ved innrapporteringen i 3. kvartal 2012 indikerer industribedriftenes anslag en investeringsøkning på om lag 5 prosent i år og om lag uendret nivå i 2013. For kraftforsyning har det fra tidlig i 2010 vært en markert underliggende investeringsvekst. Denne utviklingen ventes å fortsette, noe som må sees i sammenheng med innføringen av el-sertifikater, også kalt grønne sertifikater. Ordningen har til hensikt å stimulere økte investeringer i fornybar kraftproduksjon. Fra 1. januar 2012 ble Norge en del av det norsk-svenske el-sertifikatmarkedet som skal vare fram til 2035. Kraftanlegg tildeles el-sertifikater i 15 år og produsentene har derfor insentiver til å komme i gang med produksjonen innen 2020. Mens investeringsveksten i kraftforsyning tidligere har vært rettet mot å øke produksjonskapasiteten, venter bedriftene selv at utbygging av distribusjonsnett vil prege veksten i årene som kommer. Når vi justerer for normal underrapportering ligger det an til at investeringer i kraftforsyning vil øke med om lag 15 prosent i 2012, mens økningen i 2013 ligger an til å bli noe lavere.

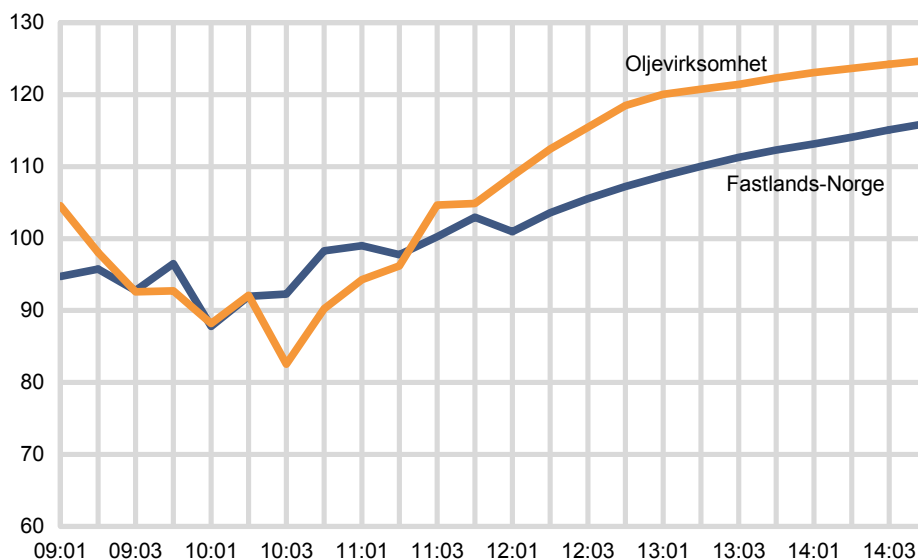
Figur 1.5. Bruttoprodukt i kraftforsyning. Sesongjusterte volumindekser. 2011=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per september 2012

Historisk har det vært en nær sammenheng mellom utviklingen i investeringer og konjunkturutviklingen ved at investeringer er medsykliske – de bidrar til å skape eller forsterke konjunkturbevegelser. Investeringer skiller seg likevel fra produksjon og sysselsetting gjennom betydelig større svingninger. I de tre siste konjunkturoppgangene har næringsinvesteringene økt med årlige vekstrater i størrelsesordenen 10-20 prosent. Gjennom inneværende konjunkturoppgang ventes det at veksten i næringsinvesteringer forblir på om lag 5 prosent i 2013 for deretter å avta til om lag 2 prosent i 2015. Den relativt svake veksten i investeringer må sees i sammenheng med at konjunkturoppgangen i Norge er relativt svak og sammenfaller med en nedgangskonjunktur internasjonalt. Etterspørselen mot de deler av industrien som konkurrerer på det internasjonale markedet er derfor lav, noe som blant annet bidrar til å trekke industriinvesteringene ned framover.

Figur 1.6. Bruttoinvesteringer i fast realkapital. Sesongjusterte volumindekser. 2011=100

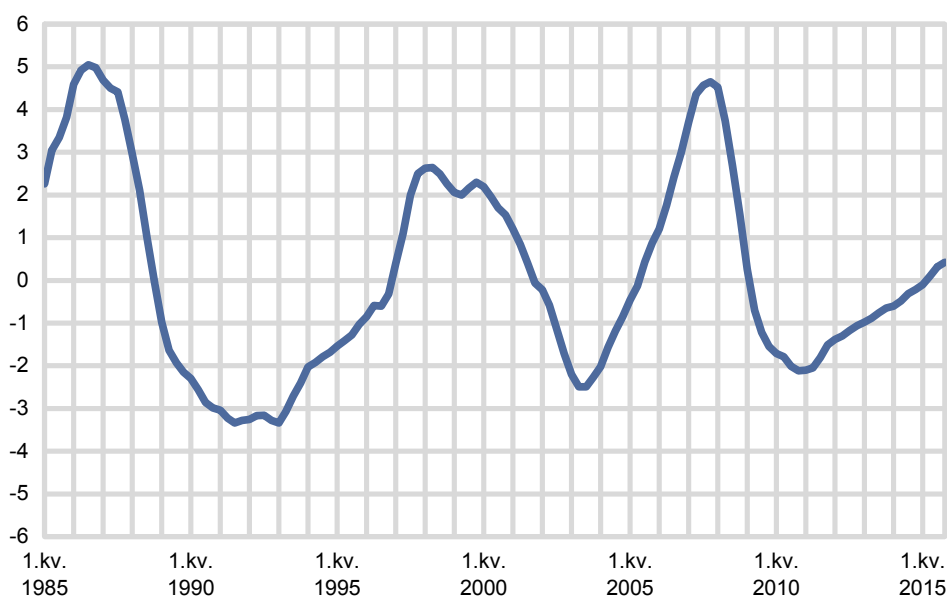

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per september 2012

Moderat konjunkturoppgang

I våre beregninger fortsetter konjunkturoppgangen de kommende årene. Framover ventes veksten i BNP Fastlands-Norge å reduseres noe, men vil fortsatt ligge klart over trendvekst. Etterspørselsveksten fra fastlandet vil øke noe, og bidra til økt produksjon i mange av de tradisjonelt skjermede næringene. En relativt høy forbruksvekst fører til at tjenesteytende næringer rettet mot husholdningene vil vokse. Likeledes vil bygge- og anleggsnæringen fortsatt oppleve klar vekst. Oljerelatert virksomhet vil ganske sikkert fortsette med et høyt aktivitetsnivå, men vi venter at den sterke veksten i oljeinvesteringene vil avta og bli mer beskjedne i 2014 og 2015. Det er imidlertid stor usikkerhet knyttet til dette.

Figur 1.7. BNP Fastlands-Norge. Avvik fra beregnet trend i prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per september 2012

Eksportrettede næringer vil fortsatt utfordres av svake konjukturer internasjonalt og av norske kostnader som gjennomgående øker mer enn i konkurrentland. Vi regner med at veksten i internasjonal etterspørsel vil ta seg opp fra 2014, om enn ganske langsomt. Disse positive vekstimpulsene vil trolig motvirkes av lavere

vekst i etterspørselen fra petroleumsnæringen, og at veksten i fastlandsetterspørselen etter hvert dempes noe av blant annet økte renter. Likevel regner vi med at konjunkturoppgangen vil fortsette i et moderat tempo. Ifølge våre prognoser vil norsk økonomi først i 2015 komme i en situasjon med normal kapasitetsutnyttning, og dermed være ute av en periode på 6-7 år med moderat lavkonjunktur.

Stabil ledighet og høy sysselsettingsvekst

Framover vil en lavere produksjonsvekst i deler av eksportnæringene innebære redusert behov for arbeidskraft, mens høy etterspørsel fra oljevirkosomhet og vekst i innenlandsk etterspørsel bidrar til vekst i både verftsindustri og i transportmiddel- og næringsmiddelindustri. Samlet er det derfor gode sysselsettingsprognoser for om lag en tredjedel av industrisysselsettingen. Bygge- og anleggsvirkosomheten, samt annen markedsrettet tjenesteproduksjon, drives av innenlandsk etterspørsel og har derfor også gode sysselsettingsutsikter i prognoseperioden. Vi venter også at sysselsettingen i varehandel kommer til å øke de to neste årene.

Norske og internasjonale forhold tilsier en betydelig arbeidsinnvandring også framover. Det innebærer at arbeidsstyrken vokser litt mer enn sysselsettingen til neste år og at ledigheten stiger noe. Vi anslår at AKU-ledigheten blir på 3,1 prosent i 2012 og 3,3 prosent i 2013. Deretter anslår vi at fortsatt norsk konjunkturoppgang og en bedring i internasjonal økonomi vil medføre at sysselsettingen vokser noe sterkere enn arbeidstilbudet og at ledighetsraten faller litt mot slutten av prognoseperioden.

Lavere lønnsvekst i 2013

I 2013 ser vi for oss en litt lavere lønnsvekst enn i år. Da er det mellomoppgjør i de toårige tariffavtalene, noe som vanligvis innebærer lavere tariff tillegg. Vi anslår en årslønnsvekst på 3,7 prosent. Produktivitetsveksten i industrien vil etter hvert øke og eksportprisene ta seg opp slik at lønnsomheten bedres. Sammen med noe økning i norsk inflasjon vil dette bidra til at lønnsveksten igjen vil øke. Lønnsveksten anslås til 4,1 prosent i 2014 og 4,5 prosent i 2015. Under finanskrisen økte lønnskostnadenes andel av verdiskapningen i industrien mye sammenliknet med tidligere på 2000-tallet. Denne utviklingen er ikke særnorsk, og sammenfaller med utviklingen hos mange av våre handelspartnere. Med våre prognoser holder lønnskostnadsandelen seg på et forholdsvis høyt nivå ut prognoseperioden.

Litt økende prisstigning

I 2012 blir veksten i konsumprisindeksen (KPI) klart under 1 prosent. En markert nedgang i elektrisitetsprisene har bidratt klart til det. Framover antar vi at energiprisene samlet sett vil utvikle seg om lag i takt med den generelle prisstigningen. Med våre anslag for utviklingen i lønnskostnader per time og arbeidsproduktivitet blir KPI-veksten ifølge våre beregninger 1,6 prosent som årsgjennomsnitt i 2013. Deretter bidrar sterkere innenlandske kostnadsimpulser sammen med økte priser ute og en svakere kronkurs til at KPI-vekst tar seg ytterligere noe opp. KPI-veksten blir således 2,5 prosent i 2015.

2. Petroleumsvirksomheten

Oljeprisen antas å holde seg i underkant av 100 dollar fatet i årene framover. Petroleumsinvesteringene vil fortsatt være høye, både som følge av nye felt som bygges ut og store oppgraderingsprosjekter.

Gjennom de fire første månedene i 2011 steg oljeprisen fra om lag 90 dollar per fat til en topp på 125 dollar. Deretter varierte den mellom 105 og 125 dollar fatet fram til slutten av mai i år. I juni falt oljeprisen til noe over 90 dollar per fat. Siden har oljeprisen steget og ligger i begynnelsen av september på rundt 115 dollar fatet. Som gjennomsnitt i 2011 var oljeprisen 111 dollar per fat, mens den har vært i underkant av 112 dollar i gjennomsnitt i de første åtte månedene av 2012. Den høye oljeprisen gjennom 2011 og i inneværende år kan blant annet tilskrives urolighetene i Midt-Østen og Nord-Afrika, som har medført redusert oljeproduksjon i flere land. Dessuten vedtok EU et forbud mot oljeimport fra Iran, og også andre land stanset eller reduserte denne importen. En årsak til prisfallet gjennom mai og juni er at man nå ser klare tegn til lavere fremtidig etterspørsel også i Kina og andre asiatiske land. Etter at forhandlingene mellom Iran og det internasjonale samfunn brøt sammen i sommer økte frykten for en åpen konflikt mellom USA og/eller Israel på den ene siden og Iran på den andre. Det har bidratt til at oljeprisen har steget igjen i juli og august.

IEA (International Energy Agency) har ved flere anledninger nedjustert sine etterspørselsanslag som følge av lavere vekst i blant annet USA og Europa. I tillegg forventer de nå en lavere etterspørselsvekst også utenfor OECD. IEA forventer at den globale etterspørselen etter råolje vil øke med 0,8 millioner fat daglig fra 2011 til 2012 og med ytterligere 0,9 millioner fat i 2013. Økningen neste år er først og fremst forventet å komme i Midt-Østen og i Kina og andre asiatiske land, men også til en viss grad i andre land utenfor OECD. IEA antar at etterspørselen i OECD vil falle med 0,3 millioner fat per dag i 2013.

I Konjunkturtendensene fra september legger Statistisk sentralbyrå til grunn at oljeprisen vil falle fra dagens nivå til rundt 95 dollar mot slutten av 2013 og at realprisen deretter holder seg konstant ut prognoseperioden. Dette er om lag på linje med det som i slutten av august prises inn i framtidsmarkedet for olje, og med signaler Saudi-Arabia ved flere anledninger har sendt om at de ønsker en oljepris på rundt 100 dollar fatet.

I Norge har det nå snart vært to sammenhengende år med stigende investeringer i utvinning og rørtransport etter et markert fall i etterkant av finanskrisen. Oljeprisen falt vinteren 2008/2009 til et nivå godt under det som krevdes for tilstrekkelig lønnsomhet i flere planlagte prosjekter. Planer ble forskjøvet, noe som medvirket til den sterke nedgangen i investeringene gjennom 2009 og inn i 2010. Oljeprisen økte klart i 2010 og 2011. Bedret lønnsomhet kombinert med økt optimisme som følge av flere store funn de siste årene er faktorer bak den sterke investeringsoppgangen vi nå er inne i.

Flere store prosjekter ventes å holde investeringene høye i årene framover. Det investeres i en kombinasjon av nye felt, slik som Goliat, Valemon og Gudrun, og gamle felt, som Ekofisk, Eldfisk og Troll. De eldre plattformene både oppgraderes og utvides for å bidra til utvinningen fra nærliggende felt. Produksjonsboringen har økt kraftig siden starten på 2000-tallet. Flere brønner medfører at utvinningen øker. Vi venter at denne utviklingen vil forsterkes i årene framover. Det legges til grunn at de samlede petroleumsinvesteringene vil øke de neste årene, men klart svakere enn i 2011 og 2012.

3. Nærmere om hovednæringer og utviklingen i Møre og Romsdal

3.1. Primærnæringene

Utviklingen i de ti første månedene i år viser en liten nedgang i eksporten av sjømat totalt for Norge. Eksportverdien av oppdrettslaks og ørret har endret seg lite siden i fjor, mens det har vært nedgang i eksporten av makrell, torsk, sild, klippfisk og saltfisk. Produksjonsutviklingen i jordbruket og oppdrett peker litt opp. Det ligger an til økt bruttoprodukt i primærnæringene i år, men noe mer moderat vekst de neste to årene. Antall sysselsatte i primærnæringene samlet ventes fortsatt å gå litt ned.

En liten oppgang i produksjonen

Ifølge sesongjusterte tall fra kvartalsvis nasjonalregnskap (KNR) gikk bruttoproduktet i jordbruk og skogbruk, målt i faste priser, ned 0,4 prosent fra første halvår i 2011 til første halvår i år, men opp 3,2 prosent i første halvår i år sammenliknet med andre halvår i fjor. Brutttoproduktet gikk ned med 1,7 prosent fra 1. til 2. kvartal i år, mot en oppgang på 4,9 prosent i kvartalet før. Brutttoproduktet i fiske, fangst og fiskeoppdrett viste en oppgang på hele 14,4 prosent i første halvår i år sammenliknet med samme periode i fjor, og en oppgang på 6,8 prosent i forhold til andre halvår i fjor. Fra 1. til 2. kvartal i år steg produksjonen sesongjustert med 4,1 prosent, mot en vekst på 6,8 prosent kvartalet før. Dette bidrar til en oppgang i produksjonen for primærnæringene samlet gjennom første halvdel av 2012.

Fiske

I følge tall fra fiskeristatistikken leverte norske fartøy 2,3 millioner tonn fisk, reker, skalldyr og skjel i 2011. Dette er 15 prosent mindre enn året før. Førstehåndsverdien økte imidlertid med 19 prosent, til 15,9 milliarder kroner. Den største delen av fangsten, 79 prosent, gikk til konsum mens de resterende 21 prosent gikk til industri. Sildefangsten minket med 31 prosent fra 2010 til 2011, men utgjorde likevel 28 prosent av total fangstmengde. Førstehåndsverdien for sild økte imidlertid med 22 prosent, til 3,3 milliarder kroner, og utgjorde 21 prosent av total fangstverdi. Fangstmengden for torsk økte med 20 prosent. Førstehåndsverdien økte med 31 prosent til 3,9 milliarder kroner. Fangsten av torsk tilsvarte 15 prosent av total fangstmengde og 24 prosent av total førstehåndsverdi. Med dette var torskefisket det viktigste fisket når det gjelder verdi. Lav gytebestand av kolmule førte til sterkt nedsatte kvoter i 2011. Den norske totalkvoten var på 22 033 tonn. Fangsten av kolmule endte på 21 000 tonn i 2011, en nedgang på hele 89 prosent fra året før. Førstehåndsverdien minket med 82 prosent, til bare 66 millioner kroner. Samlegruppen "andre skalldyr og bløtdyr" omfattet hovedsakelig antarktisk krill. Etter en kraftig økning fra 2009 til 2010 gikk fangstmengden ned med 7 prosent, mens førstehåndsverdien økte med 32 prosent fra 2010 til 2011. Denne gruppen utgjorde med det 5 prosent av total fangstmengde i 2011. Utenlandske fartøy leverte 281 000 tonn fisk og skalldyr i Norge i 2011, ned fra 296 000 tonn året før. Verdien av de utenlandske landingene var 2,4 milliarder kroner. Opp fra 1,7 milliarder kroner året før.

Foreløpige tall viser at salget av oppdrettsfisk økte med 11,7 prosent fra 2010 til over 1,1 millioner tonn oppdrettsfisk i 2011. Om lag 90 prosent av dette var laks. Til tross for rekordstore solgte fiskemengder i 2011, gikk likevel den samlede førstehåndsverdien ned med nær 4,7 prosent, og førstehåndsverdien endte på 29,3 milliarder kroner. Salget av laks gikk opp med 12,8 prosent, til 1,06 millioner tonn, fra 2010 til 2011. Gjennomsnittsprisen for laks gikk ned fra 30,35 kroner til 25,65 kroner i 2011. Den samlede verdien av fisken ble derfor redusert med 4,6 prosent fra 2010, og førstehåndsverdien endte på 27 milliarder kroner i 2011. Salgsmengden av regnbueørret økte også i 2011, etter et bunnår i 2010. En oppgang på 7 prosent i 2011 førte til at det totalt ble solgt 58 383 tonn regnbueørret dette året.

Likevel er salgsnivået lavt i forhold til toppåret 2008, da det ble solgt rundt 90 000 tonn regnbueørret. Førstehåndsverdien var på nærmere 1,66 millioner kroner i 2011, og dette er en nedgang på 4,2 prosent fra året før. Gjennomsnittsprisen for oppdrettsørret falt fra 31,64 kroner i 2010 til 28,40 kroner i 2011. Til sammen ble det solgt 18 529 tonn andre marine arter med en samlet førstehåndsverdi på 472 millioner kroner i 2011. Salgsmengden gikk ned for alle arter unntatt kveite, mens det var motsatt når det gjaldt verdien av fisken. Mens prisen gikk ned for kveite gikk den opp for de andre artene. Mengden skalldyr holdt seg relativt uendret i 2011 sammenliknet med 2010, men førstehåndsverdien gikk kraftig opp og økte med hele 26 prosent i denne perioden. Den største verdiøkningen var for arter som kongekrabbe, kreps og hummer.

Tall fra Norges sjømatråd viser at det i de ti første månedene i år ble eksportert sjømat for om lag 41,7 milliarder kroner, som er en nedgang på 1,9 milliarder kroner, eller 4 prosent, fra samme periode i fjor.

Det ble eksportert laks for 2,7 milliarder kroner i oktober. Dette er en økning på 460 millioner kroner, eller 21 prosent, fra samme måned i fjor. Verdien av lakseeksporten i år frem til og med oktober er på 23,9 milliarder kroner, om lag på samme nivå som i samme periode i fjor. Gjennomsnittsprisen for hel, fersk norsk laks var i oktober måned 25,74 kroner mot 23,43 i oktober i fjor. Det er Frankrike og Russland som er de største mottakerne av laks fra Norge. De ti første månedene i år er det eksportert ørret for 1,4 milliarder kroner, noe som er en økning på 265 millioner kroner i forhold til samme periode i 2011. De største kjøpere av ørret fra Norge er Russland og Japan.

Eksporten av makrell var i de ti første månedene i år på 2,4 milliarder kroner, noe som tilsvarer en nedgang på 636 millioner kroner fra samme periode i fjor. I den samme perioden var eksportverdien av sild på 3,1 milliarder kroner, noe som er 54 millioner kroner mindre enn i tilsvarende periode i fjor. Japan og Kina er største mottakere av makrell, mens Russland og Tyskland er største kjøpere av sild fra Norge.

I perioden januar til og med oktober i år er det eksportert klippfisk for 2,9 milliarder kroner, noe som er en nedgang på 113 millioner kroner fra samme periode i fjor. Klippfiskeeksporten var imidlertid noe høyere i oktober i år enn i samme måned i fjor. Hittil i år er det eksportert saltfisk, inkludert filet, til en verdi av 769 millioner kroner. Dette er en nedgang på 179 millioner kroner. Både klippfisk- og saltfiskeeksporten er preget av fallende priser. Det er også observert en nedgang i eksporten av fersk- og fryst torsk.

Møre og Romsdal var i 2011 det fjerde største oppdrettsfylke av laks og det nest største oppdrettsfylke av ørret i Norge, og er det største eksportfylke av fisk med om lag 30 prosent av fiskeeksporten og om lag ¼ av landets totale sjømateksport.

Landbruk

Fra 1. januar 2011 til 1. januar 2012 gikk tallet på husdyrprodusenter ned med 2,6 prosent på landsbasis. Størst prosentvis nedgang var det i tallet på jordbruksbedrifter med melkekuer og med svin, med en nedgang på henholdsvis 5 og 4 prosent fra 2011 til 2012. Tallet på bedrifter med melkekuer ble redusert med 600, til 10 350, i den samme perioden. Tallet på bedrifter med svin var på 2700, 100 færre enn året før. Knapt 14 500 jordbruksbedrifter hadde vinterfåret sau ved inngangen til 2012, en nedgang på 1 prosent fra inngangen av året før. Snaut 1 900 bedrifter hadde verpehøner, mens om lag 600 hadde slaktekylling. Tallet på bedrifter med verpehøner gikk ned med 3 prosent fra inngangen til 2011 til inngangen av 2012, mens tallet på bedrifter med slaktekylling var omtrent uendret i den samme perioden.

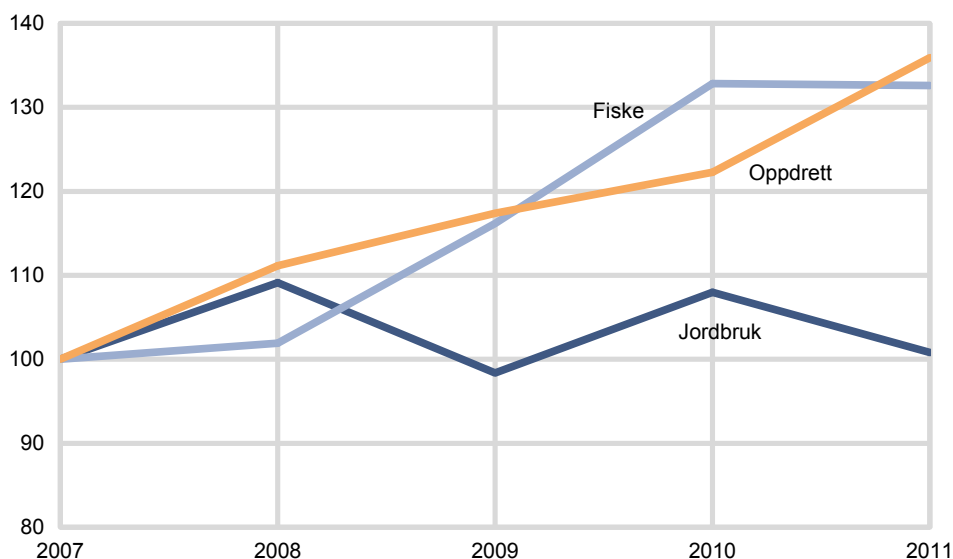
Det samlede tallet på storfe gikk ned med 9 900 til 849 900 fra 1. januar 2011 til inngangen av 2012. Dette utgjorde en nedgang på 1,2 prosent fra året før. Av dette gikk tallet på melkekuer ned med 3 500 til 237 500 på landsbasis. Tallet på ammekuer økte derimot med 1 100 til 65 500 i den samme perioden. Tallet på melkegeiter, sauer, verpehøns og alvssvin gikk alle ned med rundt 1 prosent, mens tallet på slaktesvin og slaktekyllinger økte med om lag 1 prosent.

For Møre og Romsdal gikk tallet på jordbruksbedrifter ned fra 1. januar 2011 til 1. januar 2012 med om lag 3 prosent. Størst prosentvis nedgang var det i antall gårdsbruk med melkegeit, melkeku og ammeku, mens gårdsbruk med svin gikk opp. Til sammen gikk tallet på storfe, melkegeiter, alvssvin, vinterforet sau og slaktekyllinger ned, mens tallet på verpehøner og slaktesvin gikk opp.

Videre utsikter for primærnæringene

På landsbasis forventer vi at bruttoproduktet for primærnæringene samlet går opp i 2012. Utviklingen ventes å bli positiv innen både jordbruk, skogbruk og fiskeoppdrett, mens utviklingen ventes å bli noe svakere innen fiske og fangst. I Møre og Romsdal er innslaget av fiske og fangst samt fiskeoppdrett klart høyere enn landsgjennomsnittet. Brutttoproduktet i primærnæringene i fylket samlet er anslått å øke i inneværende år, om enn litt i underkant av landsgjennomsnittet. Det er ventet at bruttoproduktet for primærnæringene kan øke litt også de neste to årene, men noe mindre enn i år. Vi ser da for oss en utvikling i Møre og Romsdal som ligger omtrent på landsgjennomsnittet.

Figur 3.1. Brutttoprodukt i primærnæringene. Volumindekser for hele landet. Årsgjennomsnitt. 2007=100

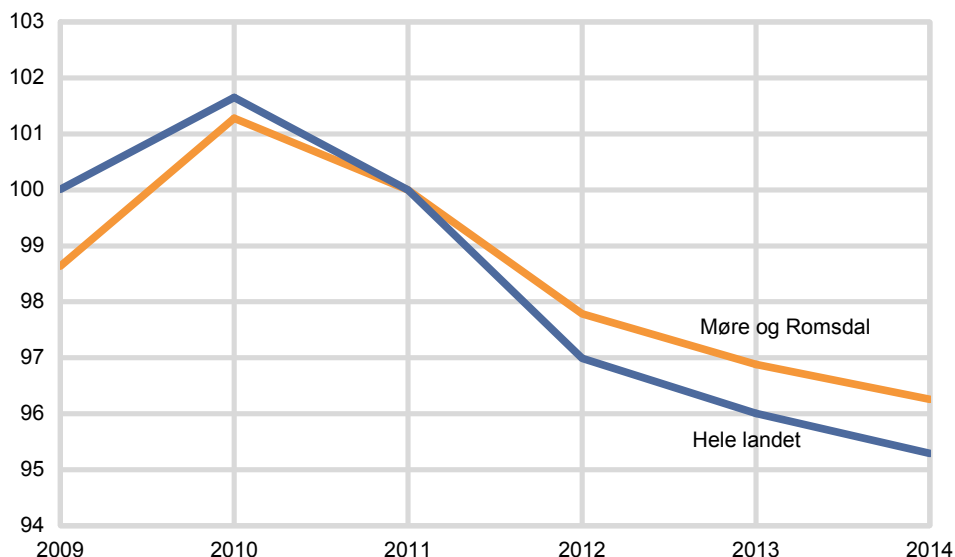
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Sysselsettingen i primærnæringene viser fortsatt nedgang

Sysselsettingen i primærnæringene har falt gjennom en årrekke. Denne tendensen fortsatte de to første kvartalene i 2012 med sysselsettingsnedgang i jordbruk og skogbruk i forhold til samme periode i fjor og i forhold til andre halvår i 2011, mens samlet sysselsetting for fiske og fangst og fiskeoppdrett trakk litt opp. Fylkesfordelt nasjonalregnskap viser at nær en femtedel av landets sysselsatte innen fiske, fangst og fiskeoppdrett arbeider i Møre og Romsdal. Det er ventet små endringer i sysselsettingen innen fiske og fangst og fiskeoppdrett i år, målt som årsgjennomsnitt, mens det anslås en nedgang i jordbruk og skogbruk. Det sterke innslaget av fiske, fangst og fiskeoppdrett i Møre og Romsdal innebærer at det ligger an til en noe mindre nedgang i sysselsettingen i primærnæringene samlet i fylket sammenlignet med landsgjennomsnittet.

Sysselsettingen i primærnæringene i Norge antas å gå noe ned også til neste år og i 2014, med en svak nedgang i både jordbruk og skogbruk, mens det ventes mindre endringer i sysselsettingen i fiske og fangst og i oppdrettsnæringen. Sysselsettingen i primærnæringene i Møre og Romsdal vil trolig utvikle seg noe mindre negativt enn i landet sett under ett.

Figur 3.2. Sysselsatte personer i primærnæringene. Møre og Romsdal og hele landet. Volumindekser. Årsgjennomsnitt. 2009-2014. 2011=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per september 2.012

3.2. Industri og bergverksdrift

I 2012 ventes en liten oppgang i industriproduksjonen i landet som helhet. Produksjonen ventes å gå litt opp også i 2013 og 2014. Etter små endringer i industrisysselsettingen i fjor forventes en liten økning i industrisysselsettingen i inneværende år. I Møre og Romsdal anslås utviklingen i produksjonen og sysselsettingen innen industrien å bli omtrent på linje med eller noe sterkere enn for landet som helhet i år og de neste to årene. Industriinvesteringene i Møre og Romsdal ventes å gå noe opp både i år, til neste år og i 2014.

En positiv utvikling i industriproduksjonen

En sterk produksjonsnedgang i industrien etter finanskrisen og i første halvår 2009 ble avløst av den inneværende produksjonsoppgangen. Bruttoproduktet i industrien økte i volum med 1,9 prosent for landet som helhet fra 2010 til 2011. Foreløpige sesongjusterte tall fra kvartalsvis nasjonalregnskap (KNR) viser at bruttoproduktet i industrien gikk opp med 1,6 prosent i første halvår i år sammenliknet med samme periode i fjor og 0,6 prosent i forhold til andre halvår i 2011. Sesongjusterte KNR-tall viser at bruttoproduktet i industrien gikk opp med 0,1 prosent fra 1. til 2. kvartal i år, mens tilsvarende endring fra 4. kvartal i fjor til 1. kvartal i år viste en oppgang på 0,3 prosent. Det var imidlertid klar forskjell i utviklingen for de forskjellige industrinæringene. Produksjon av papir og papirvarer, tekstiler, kjemiske råvarer, oljeraffinering samt kjemisk og farmasøytisk industri, møbelindustri og grafisk industri trakk klart ned fra andre halvår i fjor til første halvår i år, mens produksjon av næringsmidler, trelast- og trevarer, metaller, metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner, verftsindustri og annen transportmiddelindustri bidro klart til vekst i industriproduksjonen i den samme perioden.

Sesongjusterte tall fra industristatistikken viser at norsk industriproduksjon gikk opp med 1,7 prosent fra 2. til 3. kvartal 2012. Det var ny klar vekst i næringer som maskinindustri og bygging av skip og oljeplattformer. Dette henger blant annet

sammen med en markert vekst i ordreservene i disse næringene i 2. kvartal 2012 og en kraftig økning i sysselsettingen i 3. kvartal 2012. Produksjonen i disse næringene var derfor rekordhøy i denne perioden, og volumveksten har vært på over 80 prosent fra 2005 og frem til 3. kvartal 2012. I næringsmiddelindustrien var det en oppgang i produksjonen på 2 prosent fra 2. til 3. kvartal 2012, viser sesongjusterte tall. Dette skjedde til tross for en nedgang fra august til september, som blant annet skyldtes lavere produksjon av kjøtt og kjøttvarer. Høy produksjon av norsk oppdrettslaks medvirket til veksten i næringsmiddelindustrien fra 2. til 3. kvartal 2012. Produksjonen av ikke-jernholdige metaller gikk ellers ned med 6 prosent i det samme tidsrom på grunn av svikt i etterspørselen internasjonalt med lave aluminiumspriser i 2012.

Norsk industriproduksjon gikk opp med 5,5 prosent fra august 2011 til august 2012, viser virkedagskorrigerede tall. Sammenliknbare tall fra Eurostat viser at industriproduksjonen i land i eurosonen gikk ned med 2,9 prosent i det samme tidsrommet.

Produksjonen i norsk industri gikk opp med 2,4 prosent fra september 2011 til september 2012 viser virkedagskorrigerede tall. Det var en klar vekst i næringer som maskinindustri og bygging av skip og oljeplattformer, mens det var en markert nedgang innenfor næringene kjemiske råvarer og ikke-jernholdige metaller.

Svakere utvikling i ordrebeholdningen

Statistisk sentralbyrås konjunkturbarometer kartlegger industriledernes vurderinger av konjunktursituasjonen og utsiktene fremover.

Konjunkturbarometeret for 3. kvartal 2012 viser at norske industriledere melder om større økning i produksjonsvolumet, men et fall i sammensatt konjunkturindikator tyder på at veksten vil bremse opp. Hovedårsaken er svakere ordretilgang.

Konjunkturbarometeret viser videre noe sterkere vekst i industriproduksjonen. Samtidig fortsatte sysselsettingen å stige. Denne utviklingen kan delvis forklares med økt aktivitet hos leverandører til olje- og gassnæringen. Etterspørselsveksten flatet ut på hjemmemarkedet, og ordretilgangen herfra var ikke lenger stor nok til å kompensere for fallende etterspørsel i eksportmarkedet. Som en følge av dette stoppet ordrebeholdningen å vokse etter en lengre periode med oppgang.

Hjemmemarkedsprisene fortsatte å stige, mens det motsatte var tilfelle i eksportmarkedet. Gjennomsnittlig kapasitetsutnytningsgrad beregnes til 79,8 prosent i 3. kvartal 2012. Nivået har vært tilnærmet stabilt i syv påfølgende kvartaler og ligger under det historiske gjennomsnittet til industrien.

Nedgang i sammensatt konjunkturindikator

Industrilederne vurderte de generelle utsiktene for 4. kvartal 2012 som positive. Forventninger om vekst i produksjonsvolumet, samt vekst i ordretilgangen, forklarer denne oppfatningen. Resultatene står i kontrast til utviklingen i sammensatt konjunkturindikator som falt fra 6 til 1 (sesongjustert nettotall) i 3. kvartal 2012. Denne nedgangen antyder en flat utvikling i produksjonsvolumet.

Fallet i sammensatt konjunkturindikator skyldes flere årsaker. Ordrebeholdningen har sluttet å vokse, og det var lageroppbygging av ferdigvarer for salg. I tillegg oppgav færre industriledere enn i foregående undersøkelse at man forventer større produksjonsvolum i det kommende kvartalet.

Svake resultater for produsenter av ikke-jernholdige metaller

Produsenter av innsatsvarer (trelast- og trevareindustri, papir- og papirvareindustri, kjemisk råvareindustri, samt metallindustri med flere) melder om stabilt produksjonsvolum etter en lang periode med vekst. Sysselsettingen synes derimot å falle og vedtatte investeringsplaner nedjusteres. Markedsforholdene ble forverret i

3. kvartal. Dette førte til en nedgang i ordrebeholdningen samt større lagre av produkter for salg. Situasjonen var særlig vanskelig for produsenter av ikke-jernholdige metaller. Det rapporteres også om dårligere tider for produsenter av trelast og trevarer. Gjennomsnittlig kapasitetsutnyttingsgrad for de aktuelle næringene beregnes til 80,7 prosent. Dette resultatet ligger under det historiske gjennomsnittet.

Generell bedømmelse av utsiktene for 4. kvartal 2012 var svakt positiv. Forventninger om økt produksjonsvolum og bedre forhold på hjemmemarkedet støtter denne vurderingen.

Ytterligere vekst i ordrebeholdningen for produksjon av investeringsvarer

Produsenter av investeringsvarer (maskinindustri, bygging av skip og oljeplattformer, maskinreparasjon og -installasjon med flere) melder om enda større produksjonsvolum og kraftig oppgang i sysselsettingen. Imidlertid bidro kapasitetsvansker og mangel på kvalifisert arbeidskraft til å bremse produksjonsveksten. Stigende ordrebeholdning som en følge av økt ordretilgang i hjemmemarkedet forklarer den positive utviklingen. Et høyt investeringsnivå innenfor olje- og gassnæringen var hovedårsaken til dette. Gjennomsnittlig kapasitetsutnyttingsgrad beregnes til 82,3 prosent i 3. kvartal 2012. Resultatet ligger nær det historiske gjennomsnittet for de aktuelle næringene.

Generell bedømmelse av utsiktene for produsentene av investeringsvarer for 4. kvartal 2012 var positiv. Forventninger om ytterligere vekst i ordrebeholdningen forklarer denne oppfatningen. Samtidig oppgav svært mange industriledere at man venter økt sysselsetting i det kommende kvartalet, og vedtatte investeringsplaner oppjusteres.

Fallende etterspørsel i hjemmemarkedet

Produsenter av konsumvarer (næringsmiddel- og drikkevareindustri, trykking og grafisk industri, farmasøytisk industri, møbelindustri med flere), melder om utflåting i produksjonsvolumet etter en lang vekstperiode. Fallende etterspørsel i hjemmemarkedet var årsaken til dette. Svak forbruksvekst for næringsmidler og drikkevarer, kombinert med ordresvikt innenfor trykking og grafisk industri, forklarer delvis denne nedgangen. Markedsprisene steg både hjemme og ute, og det var stigende etterspørsel i eksportmarkedet. Gjennomsnittlig kapasitetsutnyttingsgrad beregnes til 76 prosent i 3. kvartal 2012. Resultatet ligger noe under det historiske gjennomsnittet for de aktuelle næringene.

Generell bedømmelse av utsiktene for 4. kvartal 2012 var positiv. Forventninger om vekst i produksjonsvolum, etterspørsel og markedspriser støtter dette synet. Imidlertid er det ventet at sysselsettingen vil falle.

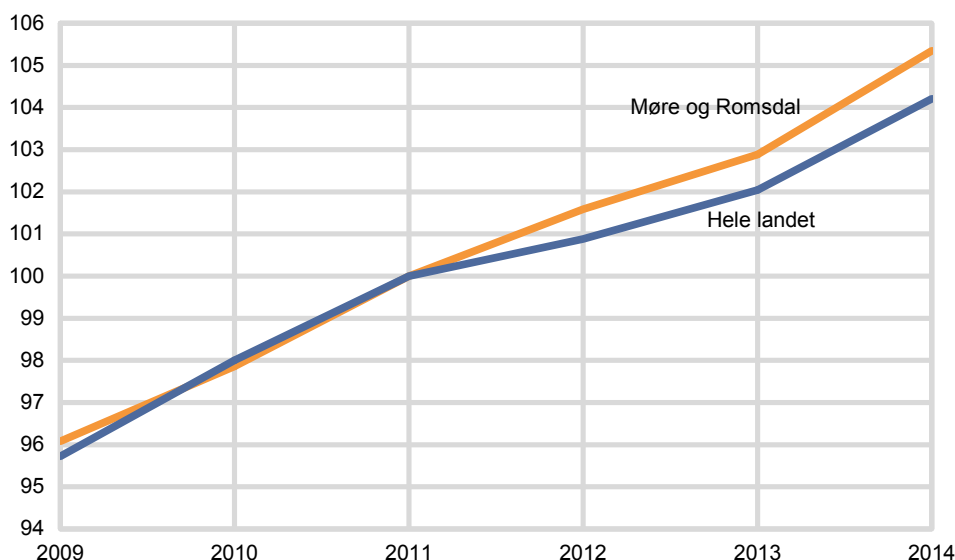
Videre utsikter for industrien

Ifølge modellbaserte anslag på årsbasis ventes industriproduksjonen i 2012 totalt sett å gå litt opp sammenliknet med i fjor. Det er produksjon av verkstedsprodukter inklusive skip og plattformer, konsumprodukter og produktinnsats og investeringsvarer som ventes å trekke opp, mens produksjon av kjemiske råvarer, metaller og treforedlingsprodukter ventes å få en noe svakere utvikling, målt som årsgjennomsnitt. Til neste år og i 2014 ventes industriproduksjonen fortsatt å utvikle seg positivt. Dette har sammenheng med fortsatt forventet oppgang innen produksjon av verkstedsprodukter inklusive bygging av skip og plattformer, konsumprodukter og etter hvert også innen kraftkrevende industri, mens industrinæringene som produksjon av andre investeringsvarer ventes å få en noe mer moderat produksjonsutvikling.

Industriproduksjonen i Møre og Romsdal påvirkes til dels av de samme faktorene som for landet som helhet, men er i større grad påvirket av etterspørselen fra olje-

og gassvirksomheten enn det som er tilfelle for gjennomsnittet for norsk industri. De viktigste næringene for fylket er imidlertid bygging av skip og plattformer, verkstedsindustrien samt produksjon av andre investeringsvarer. Deler av disse næringene har utviklet seg klart bedre enn enkelte av de øvrige industrinæringene, slik at industriproduksjonen i fylket kan utvikle seg noe bedre enn landsgjennomsnittet for industriproduksjonen samlet i år. Anslagene for industriproduksjonen i 2013 og 2014 ligger også omtrent på linje med eller noe over produksjonsutviklingen for industrinæringene på landsbasis.

Figur 3.3. Bruttoprodukt i industri og bergverk. Møre og Romsdal og hele landet. Volumindekser. Årsgjennomsnitt. 2009-2014. 2011=100

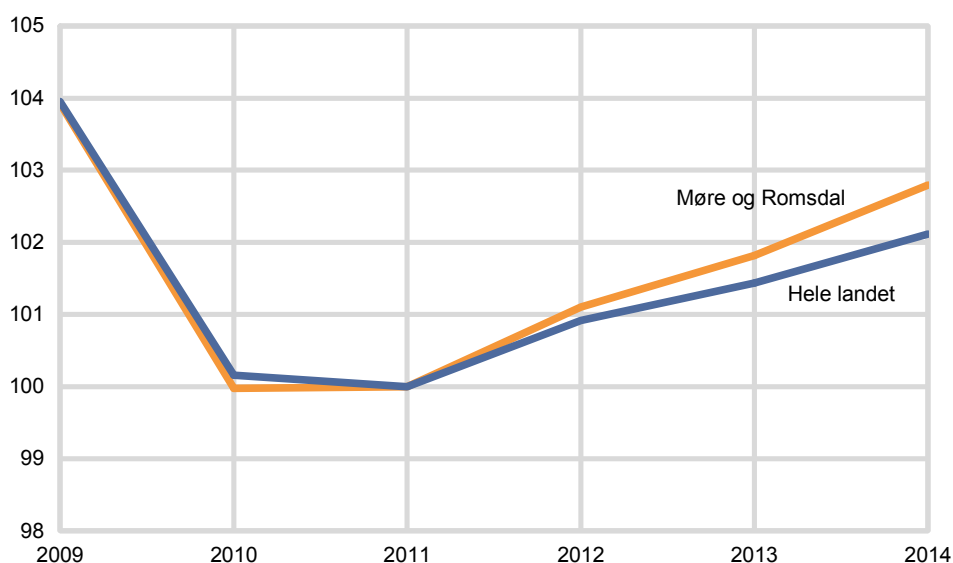

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per september 2012

Fra nedgang og utflating til vekst i industrisyssetningen

Industrisyssetningen i Norge gikk kraftig ned både i 2009 og 2010 med derpå følgende utflating i 2011. Ifølge sesongjusterte KNR-tall var det små endringer i industrisyssetningen fra 1. til 2. kvartal i år. Anslagene for inneværende år indikerer en noe bedre utvikling, med en tendens til en svak økning i forhold til i fjor på landsbasis. Det forventes en liten, men positiv utvikling i syssetningen i industrien både til neste år og i 2014.

På årsbasis var det små endringer i industrisyssetningen i Møre og Romsdal i 2011. For inneværende år ser det ut til å bli en litt bedre utvikling i industrisyssetningen enn for landet som helhet, noe som har sammenheng med positiv utvikling i industrinæringene som er viktige for fylket, og da spesielt verkstedsindustrien og produksjon av skip og plattformer. De samme næringene samt produksjon av konsumvarer, ventes å bidra til at industrisyssetningen utvikler seg positivt også til neste år og i 2014, og litt sterkere enn for landsgjennomsnittet.

Figur 3.4. Sysselsatte i industri og bergverk. Møre og Romsdal og hele landet. Årsgjennomsnitt. 2009-2014. 2011=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per september 2012

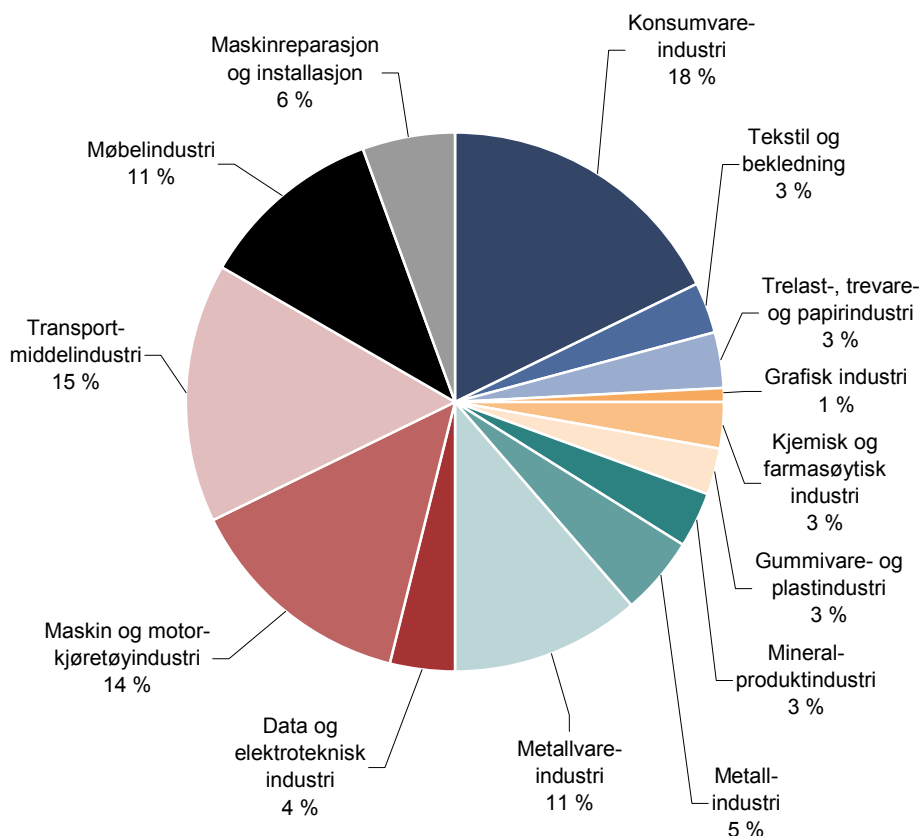
Fordeling av sysselsettingen i industrien i Møre og Romsdal

I de siste årenes konjunkturbarometre for Møre og Romsdal (se Bjørnstad, Hungnes og Stambøl, 2010 og Hungnes og Stambøl, 2011) har vi drøftet de forskjellige hovednæringerens utvikling og betydning i Møre og Romsdal. Industrien klarer til en viss grad å opprettholde sin andel av produksjonen, mens andelen av sysselsettingen jevnt over går noe ned. I 2011 utgjorde industrisysselsettingen snaut 16 prosent av den samlede sysselsettingen i fylket. Noe av forklaringen ligger i at mange industribedrifter foretar forbedringer i organisering, innfører ny teknologi med tekniske forbedringer i produksjonen, slik at behovet for arbeidskraft reduseres i forhold til produksjonsutviklingen. Det foregår også omstillinger i produksjonen der de minst produktive bedriftene har en tendens til å forsvinne og at det relativt sett blir færre arbeidsintensive bedrifter. Noe av denne prosessen har også sammenheng med den næringsmessige sammensetningen.

For å gi en oversikt over hvordan industrisysselsettingen fordeler seg på de forskjellige industrinæringene i Møre og Romsdal, har vi i figur 3.5 tatt med en oversikt som viser industrinæringenes andel av fylkets samlede industrisysselsetting i 2011 målt etter sysselsatte som bor i Møre og Romsdal.

Konsumvareindustrien, som består av produksjon av næringsmidler og drikkevarer, utgjør den største enkeltnæringen, med 18 prosent av den samlede industrisysselsettingen. Deretter følger transportmiddelindustrien og maskin- og motorkjøretøyindustrien med henholdsvis 15 og 14 prosent av den totale industrisysselsettingen. Det er innenfor disse industrigrener vi finner mye av verkstedsindustrien, som også omfatter bygging av skip og oljeplattformer. Sysselsetting knyttet til produksjon av metaller og metallvarer utgjør i sum en betydelig del av fylkets industrisysselsetting, der metallvareindustrien sysselsetter om lag 11 prosent og metallindustrien om lag 5 prosent av den samlede industrisysselsettingen. Møbelindustrien på Sunnmøre bidrar til at denne næringen utgjør en betydelig andel av industrisysselsettingen i fylket, med 11 prosent.

Figur 3.5. Fordeling av sysselsettingen i industrien, etter næring. Møre og Romsdal, etter bosted. 2011

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Økning i industriinvesteringene i Møre og Romsdal

Etter at industriinvesteringene sank dramatisk gjennom 2009 og inn i 2010, gikk investeringene i industrien noe opp i 2011. Tall fra kvartalsvis nasjonalregnskap viser at oppgangen i industriinvesteringene har fortsatt inn i 2012, og bruttoinvesteringene var klart høyere i første halvår 2012 enn i andre halvår året før. Tall for 1. og 2. kvartal 2012 indikerer at oppgangen i industriinvesteringene fortsetter. Industriinvesteringene ventes å gå noe opp i år, også målt som årsgjennomsnitt. Til neste år og i 2014 anslås små endringer i industriinvesteringene på landsbasis.

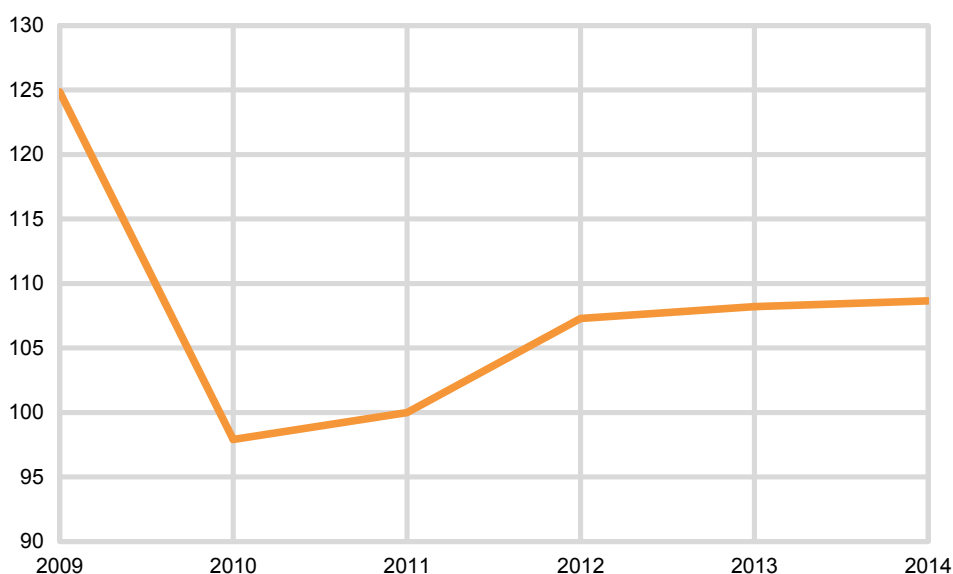
Statistisk sentralbyrås siste investeringsundersøkelse indikerer at de samlede investeringer i industri, bergverksdrift og kraftforsyning vil beløpe seg til 42,1 milliarder kroner. Resultatet ligger 6 prosent over tilsvarende tall for 2011. Et høyt investeringsnivå innenfor kraftforsyning er imidlertid hovedårsaken til økningen. Det anslås også en sterk vekst i de samlede investeringene i bergverksdrift. Anslagene fra den samme undersøkelsen for 2012 viser at samlede investeringer i industrien vil beløpe seg til 19,8 milliarder kroner. Resultatet er om lag identisk med tilsvarende tall for 2011. Et høyere investeringsnivå innenfor produksjon av kjemiske råvarer veier delvis opp for lavere investeringer i næringsmiddelindustrien. Andre næringer med merkbart vekst i investeringene er maskinindustri, samt bygging av skip og oljeplattformer. Behov for større produksjonskapasitet, som følge av økt aktivitet på norsk sokkel forklarer noe av denne oppgangen. Tallene for 2013 antyder en svak nedgang i industriinvesteringene med utsikter til fallende investeringer i næringene metallindustri, samt næringsmiddel- og drikkevareindustri.

Oppgangen i industriinvesteringene i Møre og Romsdal ble noe sterkere enn i landet for øvrig i 2011. Anslag viser en økning i industriinvesteringene i Møre og Romsdal også i år, omtrent på linje med eller litt svakere enn for landsgjennom-

snittet. Dette har først og fremst sammenheng med oppgang i investeringene i produksjon av produktinnsats og investeringsprodukter, kraftkrevende industri og i produksjon av verkstedsprodukter, skip og oljeplattformer. Til neste år og i 2014 ventes fortsatt en liten oppgang i industriinvesteringene, blant annet på grunn av forventet fortsatt økning i investeringene i produksjon av produktinnsats og investeringsprodukter og i verkstedsindustri inklusive produksjon av skip og oljeplattformer. På grunn av sammensetningen av industrinæringene ventes noe sterkere økning i industriinvesteringene i Møre og Romsdal enn for landgjennomsnittet de to neste årene.

Industriutviklingen i fylket vil være avhengig av hvordan den internasjonale økonomien kommer til å utvikle seg, og da først og fremst for anslagene knyttet til den eksportrettede delen av industrien. Økte investeringer i petroleumsvirksomheten ventes imidlertid å motvirke effektene av fortsatt svak utvikling i internasjonal økonomi.

Figur 3.6. Bruttoinvesteringer i industri og bergverk. Landsgjennomsnitt. Volumindekser. Årsgjennomsnitt. 2009-2014. 2011=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per september 2012

3.3. Bygge- og anleggsvirksomheten

Høy boligprisvekst fører til økt boligbygging. Sammen med økte investeringer i andre deler av fastlandsøkonomien leder dette til økt produksjon og sysselsetting i bygge- og anleggsbransjen.

Som følge av økte investeringer har det i mer enn ett år vært en klar økning i aktiviteten i bygg og anlegg. I første halvår 2012 har produksjonen vært 10 prosent høyere enn tilsvarende periode i fjor. Sysselsettingen i bygg og anlegg har også økt kraftig gjennom første halvår i år og sysselsettingsnivået i bygge- og anleggsnæringen var i 2. kvartal nær nivået før finanskrisen.

Utviklingen i boliginvesteringene drives i hovedsak av forholdet mellom boligpris og byggekostnader. I vår modell drives realboligprisene av husholdningenes realinntekter, renteutviklingen og boligkapitalen. Utsiktene framover for disse faktorene peker samlet sett i retning av videre vekst i investeringene. I Konjunkturten densene fra september antas det at veksten i boliginvesteringene blir om lag 7 prosent i år og neste år, før veksten avtar noe i 2014 og 2015 fordi rentenivået etter hvert øker. På bakgrunn av utviklingen i boligbyggingen, husholdningenes

inntekter, renter og befolkningsvekst, anslås det at boligprisene vil stige 7-8 prosent årlig ut prognoseperioden.

Tabell 3.1. Igangsetting av byggeprosjekter i januar-september 2012. Prosentvis endring fra samme periode året før

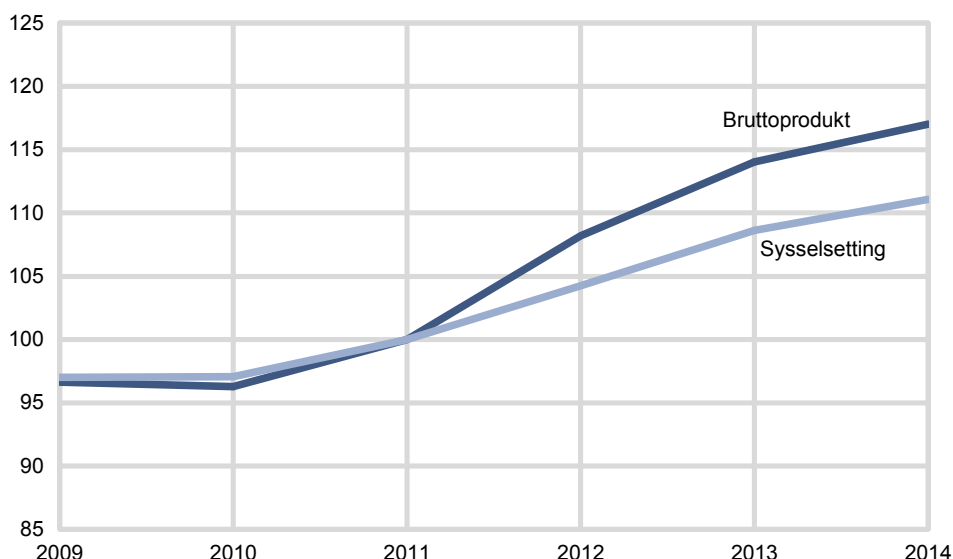
	Møre og Romsdal	Hele landet
Tallet på boliger	-7,0	9,8
Bruksareal, boliger	5,8	5,6
Bruksareal til annet enn boliger	-3,4	5,7

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per september 2012

Foreløpige tall tyder på at boligbyggingen øker sterkt. Ikke siden 1987 har det vært registrert flere igangsettingstillatelser for boliger i månedene juni-september. I perioden januar til og med september i år er det gitt igangsettingstillatelser til 22 339 nye boliger. Dette er en økning på nesten 10 prosent sammenlignet med samme periode i fjor. I Møre og Romsdal var det en nedgang i igangsettingstillatelser på 7 prosent i samme periode, etter at igangsettingene vokste langt mer i Møre og Romsdal enn i landet for øvrig året før. Målt i bruksareal har veksten i de ni første månedene i år vært på 5-6 prosent både i Møre og Romsdal og landet som helhet.

I 2013 blir flere større veiprosjekter i Møre og Romsdal ferdigstilt. Strekningene Knutset – Høgset og Astad – Knutset, samt Årset – Løviksnes – som alle er en del av kyststamveien E39 – åpnes etter planen neste år. E39 Kvivsvegen mellom Hornindal i Sogn og Fjordane og Austefjord i Volda i Møre og Romsdal åpnet i år. Videre er det satt av midler til strekningen Geitvika - Årset og Festøy fergekai, også disse på E39. Rassikringsarbeidet på E136 Vågstrandstunnelen og riksvei 70 Oppdølstranda fortsetter neste år. I tillegg er det satt av midler til andre trafikksikringstiltak langs riksvei 70 på strekningen Oppdal - Kristiansund med tilknytninger. Anleggsarbeidet for Tresfjordbrua – som innebærer en innkorting av E136 mellom Dombås og Ålesund på 13 kilometer – startet i september i år og videreføres med planlagt ferdigstilling i 2015.

Figur 3.7. Bruttoprodukt og sysselsetting i bygg- og anleggsvirksomhet. Landsgjennomsnitt. Volumindekser. Årsgjennomsnitt. 2009-2014. 2011=100

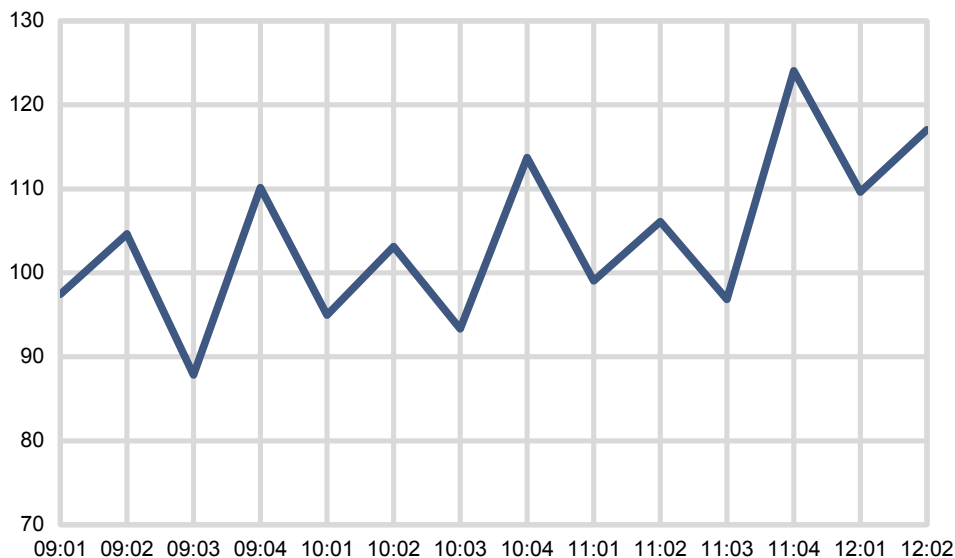

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per september 2012

Ifølge arbeidskraftundersøkelsen fra Statistisk sentralbyrå var det 199 000 sysselsatte i bygge- og anleggsbransjen i 3. kvartal i år. Dette innebærer en økning på 4 000 fra samme kvartal året før. Økningen i sysselsettingen i bygge- og anleggsbransjen har skjedd gjennom faste ansettelser, mens antallet midlertidig ansatte er

redu­sert fra 9 000 til 8 000 fra 3. kvartal 2011 til 3. kvartal i år. Statistisk sentral­byrå anslår i siste Konjunkturten­d­en­ser for­tsatt vekst i syssel­set­tingen innenfor bygg og anlegg. Syssel­set­tings­veksten kommer som følge av både økt bolig­bygging, offentlige samferdsels­in­ves­te­ringer og økte investeringer i fastlands­næringene.

Figur 3.8. Bruttoinvesteringer i bolig. Hele landet. Sesongjusterte volumindekser. 2009=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per september 2012

3.4. Privat tjenesteyting

Det er ventet en klar produksjonsoppgang i privat tjenesteyting i Møre og Romsdal i inneværende år. Til neste år og i 2014 ventes produksjonsveksten å holde seg godt oppe. Etter en liten sysselsetningsøkning i fjor, ventes sysselsetningen å gå enda mer opp i år, før sysselsetningsveksten ventes å avta litt i 2013 og 2014. Investeringene ventes å gå klart opp i år, noe som også anslås for neste år, mens anslagene viser litt mindre vekst i investeringene i 2014.

En klar økning i produksjonen i Møre og Romsdal i 2012

I privat tjenesteyting opereres det i statistikken blant annet med fire store hovednæringer: varehandel, innenriks samferdsel (transport), bank, finansierings- og forsikringsvirksomhet (finansiell tjenesteyting), samt en samlegruppe under betegnelsen annen privat tjenesteproduksjon, der forretningsmessig tjenesteyting utgjør den største enkelt­næring­en. Av disse er varehandel, transport og forretningsmessig tjenesteyting de største når det gjelder bruttoprodukt. I tillegg viser statistikken flere mindre næringer innenfor privat tjenesteyting, som for eksempel overnattings- og serveringsvirksomhet, post og distribusjonsvirksomhet, informasjon og kommunikasjon, omsetning og drift av fast eiendom, faglig vitenskaplig og teknisk tjenesteyting og kultur, underholdning og annen tjenesteyting.

Etter en produksjonsnedgang i 2010 steg bruttoproduktet i privat tjenesteyting i volum med 2,7 prosent for landet som helhet i 2011 sammenliknet med året før. Forretningsmessig tjenesteyting, utenriks sjøfart, overnattings- og serveringsvirksomhet og informasjon og kommunikasjon bidro klart mest til veksten, mens post og distribusjonsvirksomhet, finans- og forsikringsvirksomhet og omsetning og drift av fast eiendom hadde en liten produksjonsnedgang.

Ifølge foreløpige sesongjusterte tall fra kvartalsvis nasjonalregnskap (KNR) gikk produksjonen i private tjenesteytende næringer opp med om lag 3,9 prosent i første halvår i år sammenliknet med samme periode i fjor, og opp 2,5 prosent sammen-

liknet med andre halvår i 2011. Det er imidlertid fortsatt en del forskjeller i utviklingen mellom de ulike private tjenesteytende næringene. Forretningsmessig tjenesteyting, faglig vitenskaplig og teknisk tjenesteyting, finansierings- og forsikringsvirksomhet, utenriks sjøfart, overnattings- og serveringsvirksomhet og informasjon og kommunikasjon bidro mest til produksjonsveksten, mens post og distribusjonstjenester og transport ellers hadde mer moderat produksjonsutvikling. De sesongjusterte KNR-tallene viser en produksjonsvekst i privat tjenesteyting fra 1. til 2. kvartal i inneværende år på 0,8 prosent. Forretningsmessig tjenesteyting og faglig vitenskaplig og teknisk tjenesteyting bidrar her klart mest til veksten, men også informasjon og kommunikasjon og omsetning og drift av fast eiendom viser positiv produksjonsutvikling, mens post og distribusjonsvirksomhet, utenriks sjøfart og finansierings- og forsikringsvirksomhet viser en svak nedgang i produksjonen fra 1. til 2. kvartal i år.

Anslag for inneværende år indikerer en klar oppgang i produksjonen i privat tjenesteyting fra i fjor, målt som årsgjennomsnitt. Til neste år og i 2014 ventes veksten i produksjonen å avta noe, men fortsette å vokse klart.

Møre og Romsdal hadde en produksjonsutvikling i privat tjenesteyting som lå litt i underkant av landsgjennomsnittet i fjor. Den samlede produksjonsutviklingen i næringen ventes å bli omtrent som i landet for øvrig både i inneværende år og de neste to årene.

Noen utvalgte korttidsindikatorer viser stort sett positiv utvikling i Møre og Romsdal i inneværende år, men varierer noe i styrke sammenliknet med tilsvarende utvikling i landet sett under ett. Målt i antall overnattinger de første ni månedene i år sammenliknet med tilsvarende periode i fjor, viser hotellovernattingene en oppgang i Møre og Romsdal på 5,4 prosent, mens tilsvarende tall året før viste en økning på 2,5 prosent. Utviklingen er klart bedre enn tilsvarende tall på landsbasis, som i de ni første månedene i år viser en oppgang på 2,4 prosent. Omsetningsstatistikken for detaljhandelen viser en vekst for Møre og Romsdal de første fire månedene i år i forhold til tilsvarende periode i fjor, og litt sterkere vekst enn året før. Tilsvarende tall for landet som helhet viser også en litt sterkere oppgang i år enn i fjor, men litt lavere enn i Møre og Romsdal.

Tallet på førstegangsregistrerte nye personbiler i fylket har også gått klart opp i årets ni første måneder, med en vekst på 6,7 prosent fra samme periode i fjor. Dette er imidlertid litt lavere vekst enn året før. Tilsvarende tall for landet som helhet ligger i år klart lavere enn tallene for Møre og Romsdal, og også med en vekst som er klart svakere enn året før.

Når det gjelder utviklingen i mer generelle indikatorer, som berører flere næringer enn kun privat tjenesteyting, ligger fylket klart svakere an enn landsgjennomsnittet når det gjelder åpnede konkurser. Det var en økning i antall åpnede konkurser på om lag 24 prosent fra perioden januar til september i fjor til tilsvarende periode i år, mot en nedgang på drøyt 23 prosent fra året før i tilsvarende periode i fjor. Landstallene viser imidlertid en nedgang i antall åpnede konkurser de første ni månedene i år sett i forhold til året før.

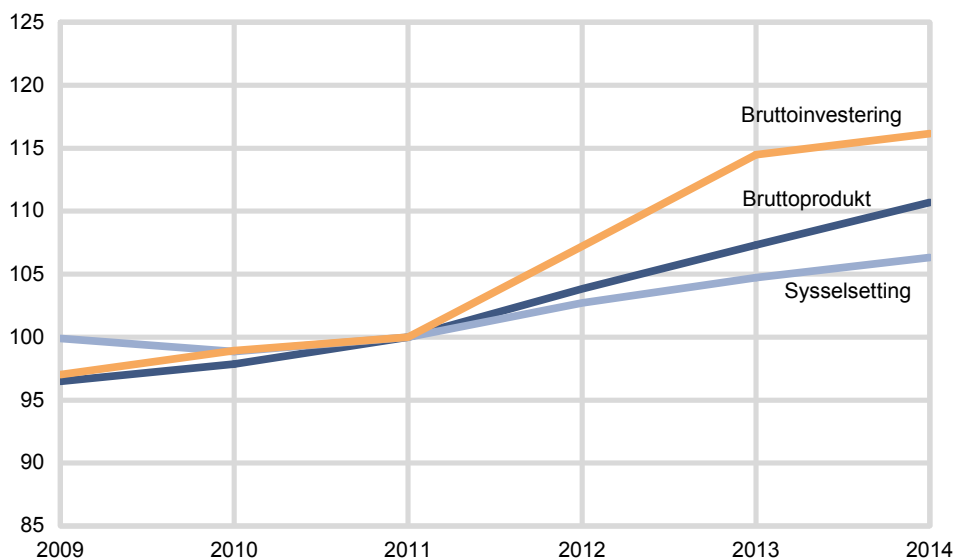
Skatteinnbetalingene i fylket de ni første månedene i år var om lag som året før med en økning på 7,1 prosent fra samme periode i fjor. Dette er litt mer enn veksten i landsgjennomsnittet når skatteinntekter fra kontinentalsokkelen holdes utenfor.

Tabell 3.2. Endring i korttidsindikatorer i prosent fra samme periode året før

	Møre- og Romsdal	Hele landet
Omsetningsstatistikk for detaljhandel (2. termin 2012)	3,6	3,4
Førstegangsregistrerte nye personbiler (Januar-september 2012)	6,7	1,3
Hotellstatistikk, antall overnattinger (Januar-september 2012)	5,4	2,4
Skatteregnskapsstatistikk		
Innbetaling og fordelt skatt. (Januar - september 2012)	7,1	6,3
I alt inkl. Kontinentalsokkelen		8,5
Åpnede konkurser (Januar-september 2012)	24,3	-13,9

Etter en liten sysselsettingsøkning i fjor, ser det ut til at bedriftene innen privat tjenesteyting samlet sett får en sterkere oppgang i antall sysselsatte i år, og omtrent på linje med landsgjennomsnittet. Dette har sammenheng med sysselsettingsøkning i de fleste næringer innen privat tjenesteyting, men spesielt innenfor forretningsmessig tjenesteyting, faglig vitenskaplig og teknisk tjenesteyting, utenriks sjøfart, informasjon og kommunikasjon og overnattings- og serveringsvirksomhet, mens næringer som finansierings- og forsikringsvirksomhet og post og distribusjonsvirksomhet viser en noe mer moderat sysselsettingsutvikling.

Til neste år og i 2014 anslås sysselsettingsutviklingen innenfor privat tjenesteyting samlet sett å kunne trekke ytterligere litt opp, med forventet positiv sysselsettingsutvikling innen forretningsmessig tjenesteyting, varehandel, innenriks samferdsel og utleie av forretningsbygg, omsetning og drift av fast eiendom. Det er ventet at utviklingen i Møre og Romsdal vil bli omtrent som i landet for øvrig både i inneværende år og i de neste to årene.

Figur 3.9. Privat tjenesteyting. Bruttoprodukt, sysselsetting og bruttoinvestering i Møre og Romsdal. Volumindekser. Årsgjennomsnitt. 2009-2014. 2011=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per september 2012

Etter en moderat oppgang i bruttoinvesteringene i privat tjenesteyting i fjor, ventes en klar oppgang i de samlede investeringene i næringen i inneværende år. Til neste år ligger det an til en klar oppgang i investeringene, mens investeringene kan ventes å gå noe mindre opp i 2014. Investeringene går opp i flere av næringene innenfor privat tjenesteyting i år, og spesielt innenfor forretningsmessig tjenesteyting, overnattings- og serveringsvirksomhet, faglig vitenskaplig og teknisk tjenesteyting og omsetning og drift av fast eiendom, mens investeringene i post og distribusjonsvirksomhet, varehandel og kultur, underholdning og annen tjenesteyting er mer moderate. Investeringene ventes å ta seg ytterligere noe opp i forretningsmessig tjenesteyting, varehandel og utleie av forretningsbygg og drift av fast eiendom til neste år og i 2014. Investeringene i Møre og Romsdal ventes å gå litt

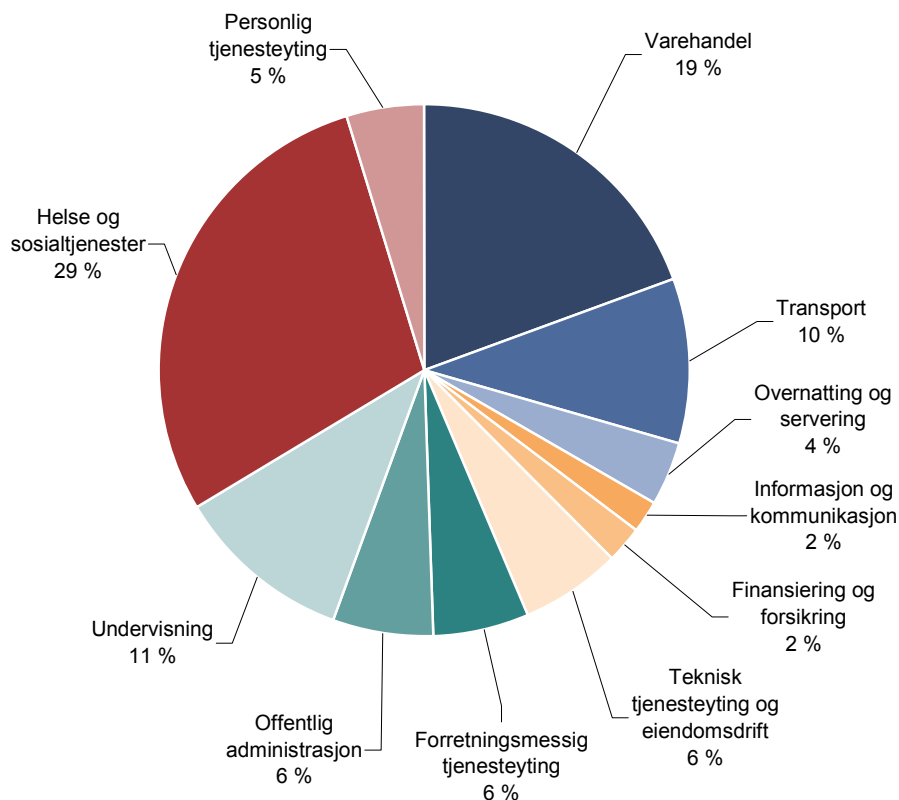
mer opp enn landsgjennomsnittet i år, men utvikle seg omtrent på linje med i landet for øvrig i de neste to årene.

Fordeling av sysselsettingen i tjenesteytende næringer

I de siste årenes konjunkturbarometre for Møre og Romsdal har vi drøftet de forskjellige næringenes utvikling og betydning i Møre og Romsdal (se Bjørnstad, Hungnes og Stambøl, 2010 og Hungnes og Stambøl, 2011). Trenden er at de tjenesteytende næringene utgjør en stadig større andel av produksjonen, men spesielt andelen av sysselsettingen, som i 2011 utgjorde om lag 69 prosent av den samlede sysselsettingen i fylket når vi holder næringer som vann- og kraftforsyning og avfallshåndtering utenfor tjenesteytende virksomhet. Noe av forklaringen ligger i at mange bedriftsrettede tjenester, som tidligere om årene ble utført internt i industribedriftene, er skilt ut som egne enheter, og deretter blir definert som privat tjenesteyting. I tillegg kommer utvidelser av eksisterende virksomheter og en rekke nyetableringer av bedrifter som utfører tjenester både for det øvrige næringslivet, men også for en stadig økende befolkning.

For å gi en oversikt over hvordan sysselsettingen i tjenesteytende næringer fordeler seg på de forskjellige tjenesteytende funksjonene i Møre og Romsdal, har vi i figur 3.10 tatt med en oppdatert oversikt som viser de tjenesteytende næringenes andel av fylkets samlede sysselsetting i tjenesteytende næringer i 2011 målt etter sysselsatte som har Møre og Romsdal som bostedsfylke. Det er tatt med tall både for den private og offentlige tjenesteytingen, der den siste er representert gjennom offentlig administrasjon, og størstedelen av helse- og sosialtjenestene og undervisning. Helse- og sosialsektoren utgjør, som året før, den største enkeltnæringen, med 29 prosent av den samlede tjenesteytende sysselsettingen. Deretter følger varehandelen med 19 prosent, mens undervisning og transporttjenester utgjør henholdsvis om lag 11 og 10 prosent av fylkets sysselsetting i de tjenesteytende næringene. Mye av den fremvoksende delen av produsentrettet tjenestevirksomhet er å finne i næringene finansiering og forsikring, teknisk tjenesteyting og eiendomsdrift, forretningsmessig tjenesteyting og informasjon og kommunikasjon.

Figur 3.10. Fordeling av sysselsettingen i tjenesteytende næringer. Møre og Romsdal, etter bosted. 2011

Kilde: Statistisk sentralbyrå

3.5. Offentlig tjenesteyting

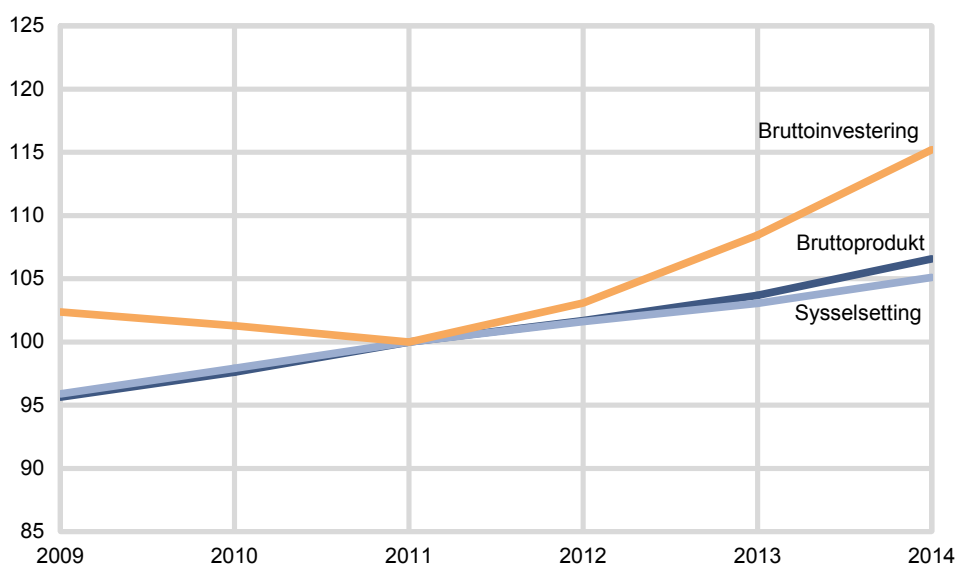
Det blir vekst i både bruttoproduktet og sysselsettingen i offentlig forvaltning i år, om enn litt svakere vekst enn i fjor. Produksjonen og sysselsettingen ventes å øke også til neste år og i 2014, omtrent på linje med i år eller litt sterkere. Investeringene i fylket ventes å øke litt i år, mens det antas en klar vekst i 2013 og 2014.

Positiv utvikling i produksjonen for Møre og Romsdal i 2012

Det var en økning på 2,3 prosent i bruttoproduktet i offentlig forvaltning for landet som helhet i 2011 sammenliknet med året før. Dette fordelte seg på 1,9 prosent oppgang i statsforvaltningen og 2,7 prosent økning i kommuneforvaltningen. Ifølge foreløpige sesongjusterte tall fra kvartalsvis nasjonalregnskap (KNR) økte bruttoproduktet i offentlig forvaltning målt i faste priser med 1,7 prosent i første halvår i 2012 sammenliknet med samme periode året før, og med 0,4 prosent sammenliknet med andre halvår 2011. Brutttoproduktet i statsforvaltningen og kommuneforvaltningen økte omtrent like mye over disse periodene. Det var en klar økning i både i helse- og sosialtjenester og i offentlig administrasjon, mens veksten i undervisningssektoren var mindre. Sesongjusterte KNR-tall viser at kommuneforvaltningen har en vekst i bruttoproduktet fra 1. til 2. kvartal i inneværende år på 0,1 prosent, mens produksjonen i statsforvaltningen var uforandret.

Produksjonen i offentlig forvaltning samlet er anslått å øke med 1,7 prosent i 2012 for landet som helhet og for Møre og Romsdal. Til neste år ventes veksten i produksjonen å bli omtrent på linje med i år eller litt sterkere, mens anslagene for 2014 viser en noe sterkere produksjonsvekst i offentlig forvaltning.

Figur 3.11. Offentlig forvaltning. Bruttoproduct, sysselsetting og bruttoinvestering. Møre og Romsdal. Volumindekser. Årsgjennomsnitt. 2009-2014. 2011=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per september 2012

Det ser i år ut til å bli en svak utvikling i investeringene i offentlig forvaltning på landsbasis, med en liten nedgang sett i forhold til nivået på investeringene i fjor. Dette har sammenheng med nedgang i investeringene i forsvar, som mottok en fregatt i 2011, mens anslagene viser positiv vekst for både statlig og kommunal sektor for øvrig. Økte investeringer i både offentlig administrasjon, undervisning og helse- og sosialtjenester bidrar til å holde investeringene i Møre og Romsdal oppe. En forholdsvis lik utvikling i investeringene i kommuneforvaltningen som i statsforvaltningen fører til at investeringene for offentlig sektor samlet i fylket ventes å bli noe bedre enn for landsgjennomsnittet i år. For de neste to årene ventes utviklingen i de samlede investeringene i offentlig forvaltning i Møre og Romsdal å

bli noe sterkere enn i inneværende år, med litt sterkere vekst enn landsgjennomsnittet til neste år og omtrent på linje med utviklingen i investeringene i landet for øvrig i 2014.

Det ser ut til at det blir en økning i sysselsettingen i offentlig forvaltning på landsbasis, med en anslått oppgang på 1,6 prosent for inneværende år, som er litt lavere enn i fjor. Det er ventet noe større oppgang i deler av den kommunale tjenesteproduksjonen enn i den statlige forvaltningen. Antall sysselsatte i den kommunale tjenesteproduksjonen i Møre og Romsdal er klart mer omfattende enn den statlige, slik at utviklingen i kommunal sektor er av størst betydning for sysselsettingsutviklingen i offentlig forvaltning samlet. Sysselsettingsveksten anslås å bli omtrent den samme i fylket som på landsbasis, med en anslått vekst i inneværende år på 1,6 prosent. Sysselsettingsutviklingen i første halvår i år har vært noe bedre innenfor helse- og sosialtjenester og offentlig administrasjon enn i undervisning. Til neste år er det ventet at sysselsettingen i offentlig forvaltning fortsatt utvikler seg positivt, om enn litt svakere enn veksten anslått for inneværende år, men litt sterkere enn for landsgjennomsnittet. Sysselsettingsveksten ventes å øke noe mer igjen i 2014, omtrent som i landet for øvrig.

Finansielle indikatorer

Netto driftsresultat viser hva kommunene og fylkeskommunene sitter igjen med av driftsinntekter når alle driftsutgifter inkludert netto renteutgifter og låneavdrag er trukket fra. Netto driftsresultat kan enten brukes til finansiering av investeringer eller avsettes til senere bruk. I følge Det tekniske beregningsutvalg for kommunal og fylkeskommunal økonomi (TBU) bør netto driftsresultat over tid ligge på om lag 3 prosent av driftsinntektene for kommunesektoren samlet. Kommunene i Møre og Romsdal hadde i 2011 i gjennomsnitt et netto driftsresultat på 0,9 prosent av driftsinntektene. Landsgjennomsnittet for kommunene inkludert Oslo var 2,0 prosent. Møre og Romsdal fylkeskommune hadde i 2011 et netto driftsresultat på 2,6 prosent av driftsinntektene. Landsgjennomsnittet var 5,5 prosent.

Netto lånegjeld viser kommunenes og fylkeskommunenes langsiktige gjeld fratrukket totale utlån (videreformidling av lån) og ubrukte lånemidler. Netto lånegjeld anses å være det målet som gir best uttrykk for den gjelden som må dekkes av kommunenes ordinære inntekter. Kommunene i Møre og Romsdal hadde i gjennomsnitt 42 625 kroner per innbygger i netto lånegjeld i 2011. Landsgjennomsnittet var 34 421 kroner per innbygger. Netto lånegjeld for fylkeskommunen var 9 613 kroner per innbygger, mens landsgjennomsnittet lå på 6 393 kroner.

Økonomiske rammer og noen foreslåtte bevilgninger for 2013

I det framlagte forslag til statsbudsjett er det lagt opp til en inntektsvekst i kommunal- og fylkeskommunal sektor for 2013. I kommuneproposisjonen 2013 la regjeringen opp til en reell vekst i kommunesektorens samlede inntekter på mellom 5¼ og 6 milliarder kroner i 2013. Det ble varslet at mellom 4¾ og 5 milliarder kroner av veksten ville være frie inntekter.

Regjeringen legger opp til en reell vekst i kommunesektorens samlede inntekter i 2013 på 6,8 milliarder kroner, tilsvarende 1,8 prosent. Av veksten er 5 milliarder kroner frie inntekter. Det tilsvarer en realvekst i frie inntekter på 1,7 prosent. Veksten er regnet fra anslått inntektsnivå i 2012 i revidert nasjonalbudsjett 2012.

Veksten i frie inntekter foreslås i statsbudsjettet fordelt med 4,2 milliarder kroner til kommunene og 800 millioner kroner til fylkeskommunene. Dette er i tråd med signalene i kommuneproposisjonen.

Regnet i forhold til nåværende anslag på regnskap for 2012 innebærer budsjettforslaget en reell økning i kommunesektorens samlede inntekter i 2013 på 4,1 milliarder kroner. Realveksten i de frie inntektene regnet på samme måte anslås til 2,3 milliarder kroner. Grunnen til at veksten blir lavere når den måles fra

nåværende anslag på regnskap enn når veksten regnes fra inntektsanslaget for 2012 i revidert nasjonalbudsjett 2012, er oppjusteringen av anslaget for kommunesektorens skatteinntekter i 2012 med vel 2,6 milliarder kroner i denne proposisjonen.

Regjeringens budsjettopplegg for 2013 legger til rette for fortsatt vekst i tjenestetilbudet i kommunesektoren. Ut over veksten i frie inntekter, foreslås det særskilte tiltak innen blant annet barnehage, barnevern, skole, helse og omsorg og samferdsel. Veksten i frie inntekter i 2013 må sees i sammenheng med kommunesektorens anslåtte merutgifter knyttet til befolkningsutviklingen. Det tekniske beregningsutvalg for kommunal og fylkeskommunal økonomi (TBU) utarbeider anslag for merutgifter for kommunesektoren knyttet til den demografiske utviklingen. Beregningene forutsetter at dekningsgrad, standard og produktivitet i tjenesteytingen er uendret. Beregninger utført av TBU i mars indikerte at kommunesektoren kunne få merutgifter i 2013 på om lag 3,5 milliarder kroner knyttet til den demografiske utviklingen. I juni la Statistisk sentralbyrå fram nye befolkningsframskrivninger som indikerer en litt lavere befolkningsvekst i 2013 enn tidligere antatt. TBU har foretatt nye beregninger av merutgifter for kommunesektoren på bakgrunn av de nye befolkningsframskrivningene. TBU har nedjustert anslaget på merutgiftene i 2013 knyttet til den demografiske utviklingen til om lag 3,3 milliarder kroner. Dette er utgifter som må dekkes av kommunesektorens samlede inntekter. Kommunal- og regionaldepartementet anslår at den delen av kommunesektorens merutgifter knyttet til befolkningsutviklingen som må dekkes av frie inntekter utgjør knapt 3 milliarder kroner.

Ifølge forslaget til statsbudsjett for 2013 anslås kommunene i Møre og Romsdal samlet sett å få en nominell vekst i de frie inntektene på 4,7 prosent i 2013 sett på bakgrunn av revidert nasjonalbudsjett, mens fylkeskommunen anslås å få en vekst på 4,3 prosent. Dette er litt i underkant av anslagene på landsbasis, der kommunesektoren og fylkeskommunene anslås å få en nominell vekst i de frie inntektene fra 2012 til 2013 på henholdsvis 5,1 og 4,8 prosent. Sett i forhold til anslag på regnskap i 2012 er veksten i kommunenes frie inntekter i 2013 på 4,1 prosent, mens kommunene i Møre og Romsdal anslås samlet sett å få en nominell vekst i de frie inntektene på 3,7 prosent. Møre og Romsdal fylkeskommune anslås å få en nominell vekst i de frie inntektene på 3,5 prosent regnet fra anslag i regnskap 2012, noe som er 0,4 prosentpoeng lavere enn landsgjennomsnittet.

Det foregår for øvrig en del større prosjektarbeider i Møre og Romsdal, og da spesielt innen vegsektoren. Regjeringen har blant annet foreslått å bevilge 55 millioner kroner til E39 Kvivsvegen. Prosjektet ble åpnet for trafikk i september 2012. Midlene i 2013 vil gå til restarbeider. Prosjektet omfatter omlegging av E39 i ny trasé gjennom Kniven, med vel 17 kilometer ny vei fra Grodås i Hornindal kommune i Sogn og Fjordane til Geitvika i Volda kommune i Møre og Romsdal. En om lag 6,5 kilometer lang tunnel, tre korte tunneler og to bruer inngår også i prosjektet. Prosjektet vil gi ferjefri riksveg mellom Nordfjord og Sunnmøre og knytte sammen en større bo- og arbeidsmarkedsregion.

218 millioner kroner er foreslått som statlig bevilgning til E39 Hjartåberga. Prosjektet omfatter rassikring av den åtte kilometer lange strekningen på dagens fylkesvei 651 mellom Årset og Løvikneset i Volda kommune. Ved Hjartåberga bygges det en om lag 3,5 kilometer lang tunnel. Anleggsarbeidene tok til i desember 2010, og prosjektet ventes åpnet for trafikk i oktober 2013.

For 2013 er det ellers prioritert midler til utbedring av E39 på strekningen Geitvika – Årset og til utbedring av Festøy ferjekai på E39. 17 millioner kroner er foreslått til E39 Knutset – Høgset. Av dette beløpet er 15 millioner kroner forutsatt stilt til disposisjon av bompengeselskapet. Prosjektet omfatter en strekning på 4,5 kilometer, medregnet en tunnel på 0,7 kilometer. E39 blir innkortet med 1,4 kilometer. Utbyggingen på strekningen Knutset – Høgset skjer i sammenheng med utbygging-

en på E39 - strekningen Astad – Knutset, som også er vedtatt bompengefinansiert. Anleggsarbeidene startet i november 2009, og prosjektet ventes åpnet i april 2013.

485 millioner kroner er til sammen foreslått til E 136 Tresfjordbrua og E136 Vågstrandstunnelen. Av de foreslåtte midlene i 2013 forutsettes 194 millioner kroner stilt til disposisjon av bompengeselskapet.

Prosjektet Tresfjordbrua i Vestnes kommune omfatter bygging av om lag 2,8 kilometer ny vei. Selve broen er på 1,2 kilometer. Tresfjordbrua fører til en innkorting av E136 på om lag 13 kilometer. Fra Vikebukta til Helland som er kommunesentrum i Vestnes kommune, blir innkorting på om lag 22 kilometer. Prosjektet Vågstrandstunnelen i Rauma kommune omfatter en om lag 3,6 kilometer lang tunnel og om lag 1,2 kilometer ny vei i dagen. Anleggsarbeidene tok til i september i år, og prosjektet ventes åpnet for trafikk i 2015.

265 millioner kroner er foreslått for å videreføre prosjektet "Riksveg 70 Oppdølstranda". Prosjektet omfatter en 9 kilometer lang strekning, der 7,6 kilometer skal legges i tunnel. Anleggsarbeidene startet i august 2011, og prosjektet ventes åpnet for trafikk sommeren 2014. Det er også satt av midler til sluttfinansiering av prosjektet riksveg 70 Brunneset – Øygarden.

Av andre prosjekter av betydning for Møre og Romsdal foreslår regjeringen et tilskudd til utjevning av overføringstariffer på totalt 120 millioner kroner. Utjevningsordningen gjør at nettselskapene reduserer nettleien i de områder av landet med høyest nettkostnader. Foreløpige beregninger viser at distribusjonsnett i Møre og Romsdal vil omfattes av ordningen i 2013.

Regjeringen foreslår dessuten en bevilgning på om lag 125,2 millioner kroner for 2013 (126,3 millioner kroner i 2012) til regional utvikling, inkludert midler til kommunale og regionale næringsfond. Inkludert er også en skjønntildeling til fylker med regioner og lokalsamfunn med store omstillingsutfordringer (2 millioner kroner).

Regjeringen har fra 2007 gjeninnført ordningen med regionalt differensiert arbeidsgiveravgift. De områdene som ikke har fått gjeninnført 2003-satsene fullt ut, blir kompensert. Regjeringen foreslår derfor at fylket får tildelt kompensasjon for økt arbeidsgiveravgift. Midlene blir fordelt først når departementet har beregnet forventet fylkesvis kostnadsøkning for 2013.

For øvrig foreslår regjeringen en bevilgning til undervisningssektoren i Møre og Romsdal til neste år på 174,6 millioner kroner til Høgskolen i Molde, 281,5 millioner kroner til Høgskolen i Volda og 213 millioner kroner til Høgskolen i Ålesund. Økningen i bevilgningene skal blant annet dekke etablering av til sammen 70 nye studieplasser, fordelt på 15 studieplasser ved hver av høgskolene i Molde og Volda og 40 studieplasser ved høgskolen i Ålesund.

4. Befolkningsutvikling og arbeidsmarked

Fortsatt klar økning i folketallet

Tall fra Statistisk sentralbyrås befolkningsstatistikk viste en økning i folketallet på over 2 700 personer for Møre og Romsdal fra 1. januar 2011 til 1. januar 2012. Med dette ble befolkningsveksten i 2011 litt sterkere enn i året før, da folketallet økte med litt over 2 600 personer. Vi må helt tilbake til 1953 for å finne en større befolkningsøkning i fylket. Foreløpige tall for første halvdel av 2012 viser at det fortsatt er en klar vekst i folketallet, om enn svakt lavere enn i samme periode året før. Antall innbyggere i fylket passerte ifølge foreløpige tall 258 000 i løpet av sommeren i inneværende år. Møre og Romsdal er fortsatt det syvende største fylke i Norge. Fylket hadde et fødselsoverskudd (antall fødte minus antall døde) på om lag 650 personer i 2011, mens en innenlandsk netto utflytting fra fylket fortsatt trekker i motsatt retning. I 2011 var en rekordhøy netto innvandring fra utlandet mer enn stor nok til å kompensere for det innenlandske flyttetapet, og slik at Møre og Romsdal opplevde en nesten like høy positiv samlet netto innflytting i 2011 som i rekordåret 2010.

Med dette bidro den samlede flytteprosessen til klar økning i folketallet i 2011, noe som også var tilfelle året før. Foreløpige tall for første halvdel av 2012 viser at nettoinnvandringen fra utlandet fortsatt holder seg høy, og enda litt større enn i samme periode året før. Den innenlandske nettoinnflyttingen er imidlertid fortsatt negativ, men omtrent på nivå med eller svakt høyere enn nettoutflyttingen i første halvår i fjor. Beregninger med Statistisk sentralbyrås regionale modell REGARD indikerer en fortsatt vekst i folketallet i fylket i både inneværende år og til neste år. Det samme viser tall fra Statistisk sentralbyrås regionale befolkningsfremskrivninger. For landet som helhet har det også vært en klar økning i nettoinnvandringen fra utlandet, og etter at nettoinnvandringen gikk noe ned i 2009 sammenliknet med året 2008, har nettooverskuddet fra innvandringen vært klart økende igjen, med en rekordhøy netto innvandring til landet i 2011 på om lag 47 000 personer. Blant fylkene hadde Møre og Romsdal den tredje største nettoinnvandringen til Norge i 2011 målt i forhold til innbyggertallet, bare forbigått av Oslo og Finnmark.

Ifølge endelige tall viste hele 28 av kommunene i Møre og Romsdal vekst i folketallet i 2011, mens de øvrige 8 kommunene hadde nedgang i innbyggertallet. Året før viste 23 av fylkets kommuner vekst i folketallet. Klart sterkest vekst i folketallet ble observert i Ålesund, men også kommunene Molde, Kristiansund, Herøy, Giske, Sula og Fræna hadde en klar folketilvekst i året som gikk. Sunndal, Sande og Vanylven var kommunene med størst nedgang i folketallet.

Foreløpige tall for første halvdel av 2012 viser at hele 29 av kommunene har registrert vekst i folketallet, mens en kommune hadde nullvekst og 6 kommuner viser nedgang i folketallet. Av kommunene har Ålesund fortsatt den klart sterkeste veksten i folketallet, etterfulgt av Molde og Kristiansund, mens Vanylven og Rindal har størst nedgang.

Innvandringen bidrar til at samlet netto innflytting blir klart positiv

Møre og Romsdal har gjennom en årrekke hatt netto utflytting til andre regioner i Norge. I alle årene etter 2006 har en positiv netto innvandring fra utlandet bidratt med stadig flere personer inn til fylket enn det som ble tapt gjennom den innenlandske nettoutflyttingen, slik at samlet netto innflytting er blitt klart positiv og stadig økende.

Tall fra Statistisk sentralbyrås befolkningsstatistikk viste en samlet netto innflytting til fylket på 2 067 personer i 2011, mot 2 081 personer året før. Av dette utgjorde det innenlandske flyttetapet drøyt 760 personer i 2011, mot om lag 700 personer året før. Netto innvandring fra utlandet var i 2011 på over 2 830 personer, som er en oppgang på om lag 50 personer fra året før.

Foreløpige tall for årets seks første måneder viser at Møre og Romsdal hadde en samlet netto innflytting på 1 188 personer, som er liten økning på 10 personer fra samme periode året før. Bak tallene ligger et fortsatt innenlandsk nettoflyttetap på litt over 260 personer, mot litt under 250 personer året før. Flyttebalansen med utlandet viste et overskudd på drøyt 1 450 personer, som er en oppgang fra et overskudd på nesten 1 430 personer i samme periode i 2011. De foreløpige tallene indikerer at Ålesund, Kristiansund, Molde, Giske og Ulstein hadde den største samlede netto innflyttingen i første halvdel av 2012, mens Sandøy og Midsund hadde størst netto utflytting. Av samtlige kommuner i fylket hadde 28 kommuner positiv flyttebalanse i første halvår 2012 mens to hadde balanse og 6 kommuner viste større ut- enn innflytting.

Tabell 4.1. Befolkningen per 1. januar. Møre og Romsdal. 1 000 personer

	2012	2013 ¹	2014 ¹
Totalt	256,6	259,3	262,1

¹ Framskrevet befolkning.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per september 2012

Fortsatt sterk økning i antall personer i yrkesaktiv alder

Tall fra Statistisk sentralbyrå viser at Møre og Romsdal hadde en økning på vel 2 730 personer i yrkesaktiv alder, som her vil si personer i alderen 16-74 år, i 2011. Dette var en litt sterkere vekst enn året før, da fylket hadde en økning av personer i denne aldersgruppen på om lag 2 720 personer. Anslag hentet fra Statistisk sentralbyrås siste regionale befolkningsframskrivninger indikerer en økning i antall personer i yrkesaktiv alder for Møre og Romsdal også i inneværende år og til neste år, omtrent på linje med eller litt svakere vekst enn i fjor. Framskrivningene indikerer en moderat vekst av yngre personer i yrkesaktiv alder, om enn litt lavere enn i fjor, mens det fortsatt ventes klar vekst av personer i aldersgruppen 45-74 år. For øvrig ventes små endringer i antall barn og ungdom og antall personer 75 år og eldre i de nærmeste to årene. Dette er i stor grad i tråd med den demografiske utviklingen i landet for øvrig.

Økning i arbeidsstyrken i inneværende år

Arbeidsstyrken, det vil si summen av antall sysselsatte og antall arbeidsledige, økte ifølge Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) i Møre og Romsdal i fjor. Fra første halvår av 2011 til første halvår i 2012 var det en ytterligere vekst i arbeidsstyrken. Veksten i arbeidsstyrken i Møre og Romsdal i fjor var litt svakere enn økningen i antall personer i yrkesaktiv alder skulle tilsi. Dette indikerte dermed en svak nedgang i yrkesdeltakelsen i fylket i 2011. Anslagene for inneværende år indikerer en fortsatt oppgang i arbeidsstyrken, men fortsatt litt i underkant av det fremskrevet økning i antall personer i yrkesaktiv alder skulle tilsi. Det anslås en litt lavere vekst i arbeidsstyrken til neste år og i 2014 enn i år, noe som har sammenheng med en anslått noe lavere vekst i sysselsettingen.

Tabell 4.2. Årlig endring i arbeidsstyrke, sysselsetting og arbeidsledighet i Møre og Romsdal. Antall personer, etter bosted

	Arbeidsstyrke			Sysselsetting			Arbeidsledighet		
	2012	2013	2014	2012	2013	2014	2012	2013	2014
Møre og Romsdal	2 300	2 100	1 800	2 600	2 100	1 900	-300	0	-100

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per september 2012

Yrkesdeltakelsen måles som forholdet mellom arbeidsstyrken og antall personer i yrkesaktiv alder. En anslått bedring i arbeidsmarkedet med oppgang i sysselsettingen og svak nedgang i ledigheten i inneværende år skulle isolert sett kunne øke yrkesdeltakelsen i fylket noe. En vridning i befolkningens utdanningsnivå fra lavere mot høyere utdanning ventes også, isolert sett, å kunne bidra til en liten vekst i arbeidsstyrken, i og med at yrkesdeltakelsen er høyere for grupper med høyt utdanningsnivå. En anslått fortsatt klar oppgang i antall personer i yrkesaktiv alder kan også bidra i samme retning, vel og merke dersom en tilstrekkelig stor andel av denne befolkningsøkningen blir å finne innenfor arbeidstyrken.

Økning i sysselsettingen

Etter to år med nedgang i sysselsettingen økte sysselsettingen for landet som helhet igjen i fjor. Oppgangen i antall sysselsatte i 2011 ble ifølge tall fra Nasjonalregnskapet på 1,4 prosent sett i forhold til året før. Med den globale finanskrisen fra høsten 2008, gjennom 2009 og inn i 2010, falt sysselsettingen i de fleste av landets regioner, så også i Møre og Romsdal, men tok seg bra opp igjen i 2011. I Statistisk sentralbyrås konjunkturrapport fra september 2012, blir sysselsettingen på landsbasis anslått å øke med 2,2 prosent i 2012, målt som årsgjennomsnitt, mens det anslås en fortsatt oppgang i 2013 og 2014 på henholdsvis 1,8 og 1,5 prosent.

Etter at den gjennomsnittlige arbeidstiden hadde gått ned i 2009, ved at antall timeverk gikk enda sterkere ned enn antall sysselsatte, stoppet fallet i de sysselsattes gjennomsnittlige arbeidstid opp i 2010 og 2011. Sesongjusterte tall fra kvartalsvis nasjonalregnskap viser noe sterkere økning i antall timeverk enn i antall sysselsatte i første halvår i år sammenliknet med første halvår i fjor, noe som kan indikere at de sysselsattes gjennomsnittlige arbeidstid har gått noe opp i perioden.

Regionale anslag med modellen REGARD indikerte en oppgang i sysselsettingen i Møre og Romsdal i 2011 på om lag 1,2 prosent, målt som årsgjennomsnitt i forhold til året før, noe som var litt i underkant av oppgangen observert for landsgjennomsnittet. Anslagene for Møre og Romsdal for inneværende år indikerer en økning i sysselsettingen på om lag 2 prosent i forhold til i fjor, målt som årsgjennomsnitt. Altså en litt lavere vekst enn landsgjennomsnittet. Anslagene for 2013 og 2014 antyder en noe lavere oppgang i sysselsettingen enn anslått for i år, og fortsatt noe lavere vekst enn anslått på landsbasis til neste år, men noe mer på linje med landsgjennomsnittet i 2014.

Det er i våre anslag nærings sammensetningen som er årsaken til at Møre og Romsdal opplever en sysselsettingsøkning som avviker noe fra og er litt i underkant av landsgjennomsnittet, mens tilgangen av ledige stillinger ligger litt over landsgjennomsnittet. I motsetning til i landet for øvrig, som viser en svak nedgang i tilgangen av ledige stillinger, viser Møre og Romsdal en svak økning i tilgangen på ledige stillinger i løpet av de åtte første månedene av inneværende år sammenliknet med tilsvarende periode i fjor.

Primærnæringene i Møre og Romsdal hadde en nedgang i sysselsettingen i 2011, men noe mindre enn landsgjennomsnittet. Dette hadde sammenheng med en svak sysselsettingsutvikling i jordbruk og skogbruk og i fiske og fangst, mens sysselsettingsutviklingen i fiskeoppdrett trakk opp. Sysselsettingsutviklingen synes å gå i retning av en nedgang også i inneværende år, om enn litt mindre enn på landsbasis. Dette har sammenheng med en anslått sysselsettingsnedgang innenfor jordbruk og skogbruk, mens anslagene for fiske og fangst og fiskeoppdrett tilsier små endringer i sysselsettingen. Anslagene for neste år og 2014 viser også nedgang i sysselsettingen i primærnæringene i Møre og Romsdal, men fortsatt noe mindre enn i landet for øvrig.

Sysselsettingen i industrien i Møre og Romsdal viste små endringer i 2011, mens landsgjennomsnittet trakk svakt ned. Dette hadde sammenheng med en liten sysselsettingsoppgang i verkstedsindustrien inklusive bygging av skip og plattformer, mens sysselsettingen innen produksjon av produktinnsats og investeringsvarer, i næringsmiddelindustrien og i produksjon av kjemiske råvarer og metaller trakk noe ned. Anslagene for inneværende år indikerer en liten vekst i den samlede industri-sysselsettingen i Møre og Romsdal, og litt mer enn landsgjennomsnittet. Industri-sysselsetting i fylket dempes, som i landet for øvrig, av den svake internasjonale økonomiske utviklingen. Men som tidligere kompenseres dette en del gjennom leveranser til olje- og gassvirksomheten, der industrien i Møre og Romsdal anslås å være noe mer begunstiget enn gjennomsnittet for industrien i landet for øvrig. Med noe bedre utvikling i industrinæringene som er av stor betydning for fylket, som produksjon av verkstedsprodukter inklusive bygging av skip og plattformer samt

produksjon av konsumprodukter, ventes sysselsettingsutviklingen i inneværende år å bli noe bedre enn i fjor, målt som årsgjennomsnitt. Anslagene for neste år og i 2014 indikerer en fortsatt oppgang i industrisysselsettingen, og noe sterkere enn i landet for øvrig. Det anslås en sysselsettingsnedgang i industrinæringene som produksjon av kjemiske råvarer og metaller og i produksjon av produktinnsats- og investeringsvarer, mens det ventes positiv sysselsettingsutvikling innen verkstedsindustrien inklusive bygging av skip og plattformer og i produksjon av konsumprodukter.

Det var en klar økning i sysselsettingen i bygge- og anleggsvirksomheten i Møre og Romsdal i 2011, etter små endringer i sysselsettingen året før. Anslagene for inneværende år antyder en fortsatt sysselsettingsøkning. Bygge- og anleggsvirksomheten er en av de næringene som både først, og i størst omfang, får merke nedgangstider i økonomien, men er også en av næringene som ofte først viser positive signaler når tendensen går i retning noe strammere arbeidsmarked. Det ventes en fortsatt økning i sysselsettingen i bygge- og anleggsvirksomheten i fylket både til neste år og i 2014.

Etter to år med nedgang økte sysselsettingen i privat tjenesteyting i Møre og Romsdal noe i 2011, omtrent på linje med i landet for øvrig. Anslagene for inneværende år viser en klar oppgang i sysselsettingen i denne næringen, også det omtrent på linje med landsgjennomsnittet. Som for flere av de andre næringene, har en noe bedret konjunkturutvikling gjennom fjoråret og i inneværende år også gitt positive impulser for flere av næringene innenfor privat tjenesteyting. Det var i første halvår i år sysselsettingsoppgang i de fleste av de private tjenesteytende næringene sett i forhold til tilsvarende periode i fjor. Målt i forhold til 4. kvartal i 2011 var det forretningsmessig tjenesteyting, faglig, vitenskaplig og teknisk tjenesteyting, overnattings- og serveringsvirksomhet, informasjons- og telekommunikasjonstjenester, utenriks sjøfart og varehandel og transport som trakk mest opp, mens sysselsettingen i finansierings- og forsikringsvirksomhet utviklet seg noe svakere. Utviklingen fra 1. til 2. kvartal i år viser imidlertid størst sysselsettingsoppgang i finansierings- og forsikringsvirksomhet, omsetning og drift av fast eiendom, kulturell tjenesteyting, faglig vitenskaplig og teknisk tjenesteyting og forretningsmessig tjenesteyting, mens sysselsettingen trekker svakt ned i post- og distribusjonsvirksomhet, transport og varehandel. Sysselsettingen i privat tjenesteyting i fylket ventes å kunne gå opp også til neste år og i 2014, med ventet vekst innen de fleste av næringene, om enn med noe mer moderat veksttakt enn anslått for i år, men omtrent som i landet for øvrig.

Møre og Romsdal hadde en klar sysselsettingsøkning i offentlig forvaltning i 2011, som lå litt over landsgjennomsnittet. Som i landet for øvrig anslås sysselsettingsveksten å holde seg godt oppe også i inneværende år, om enn litt svakere enn i fjor. Anslagene indikerer en noe lavere sysselsettingsvekst i offentlig forvaltning til neste år og noe sterkere vekst igjen i 2014, men omtrent som i landet for øvrig.

Tabell 4.3. Sysselsetting etter hovednæring. Møre og Romsdal, etter arbeidssted.
Endring i prosent fra året før

	2012	2013	2014
Primærnæringene	-2,2	-0,9	-0,6
Industri	1,1	0,7	1,0
Bygge og anlegg	4,2	4,2	2,3
Privat tjenesteyting	2,7	2,0	1,5
Offentlig forvaltning	1,6	1,4	2,0
Andre næringene ¹	1,8	-0,1	-1,7
Totalt	2,0	1,6	1,4

¹ Andre næringene består av: elektrisitetsproduksjon, utvinning av råolje og naturgass, utenriks sjøfart og boligjenester.
Kilde: Statistisk sentralbyrå, per september 2012

En liten nedgang i arbeidsledigheten

Fra 2010 til 2011 var det en moderat nedgang i arbeidsledigheten i Møre og Romsdal, med en nedgang i antall arbeidsledige på litt over 200 personer, mot en økning på drøyt 200 arbeidsledige året før. Det gjennomsnittlige nivået på registrert

antall helt arbeidsledige utgjorde i 2011 2,2 prosent av arbeidsstyrken, en nedgang fra 2,4 prosent året før. Dette var under nivået for landsgjennomsnittet på 2,7 prosent. Det ser ut til at sysselsettingen vil gå klart opp i år, men det samme kan forventes å skje med arbeidsstyrken, men ikke mer enn at det kan gi en liten nedgang i arbeidsledigheten. Det gjennomsnittlige nivået på registrert antall helt arbeidsledige i Møre og Romsdal utgjorde de første ni månedene av 2012 2,0 prosent av arbeidsstyrken, noe som er litt lavere enn tall fra tilsvarende periode i fjor, og fortsatt en del under tilsvarende landsgjennomsnitt på 2,6 prosent. Etter en klar nedgang i arbeidsledigheten gjennom første halvår i år er det kun mindre endringer i arbeidsledigheten gjennom sommeren i inneværende år. Det har også vært en tendens til en liten nedgang utover høsten, noe som bidrar til at arbeidsledigheten i 2012 ventes å bli litt lavere enn i fjor, målt som årsgjennomsnitt. Ifølge framskrivninger med Statistisk sentralbyrås regionale modell REGARD, ventes sysselsettingen å utvikle seg omtrent på linje med utviklingen i arbeidsstyrken til neste år og i 2014, slik at arbeidsledigheten kan ventes å endre seg lite de neste to årene.

5. Sammenfatning

Anslagene viser en økning i bruttoproduktet i primærnæringene i Møre og Romsdal i 2011 sett forhold til året før, og en noe større vekst enn landsgjennomsnittet. For inneværende år er det anslått en fortsatt vekst i bruttoproduktet i primærnæringene samlet, med litt sterkere økning enn i fjor, men noe lavere enn i landet for øvrig. Det er først og fremst fiskeoppdrett som trekker opp, men også jordbruk viser en svak produksjonsvekst, mens det er anslått små endringer i produksjonen i fiske og fangst, som er av stor betydning for produksjonen i primærnæringene i Møre og Romsdal. En anslått fortsatt oppgang i oppdrettsnæringen vil kunne bidra til en liten vekst i bruttoproduktet i primærnæringene i fylket også de neste to årene.

Tall fra nasjonalregnskapet viser at bruttoproduktet i industrien gikk opp i 2011 i forhold til året før, og anslag viser en oppgang i fylket som er noe sterkere enn i landet for øvrig. I inneværende år ventes en fortsatt oppgang i bruttoproduktet i industrien i Møre og Romsdal, med anslag som fortsatt ligger noe over industrien på landsbasis, men med litt svakere vekst enn i fjor. Produksjon av verkstedsprodukter inklusive skip og plattformer, konsumprodukter og produktinnsats og investeringsvarer ventes å bidra positivt til industriproduksjonen i år, mens produksjon av kjemiske råvarer, metaller og treforedlingsprodukter ventes å få en svakere utvikling i bruttoproduktet enn i gjennomsnittet for industrien. Til neste år og i 2014 ventes en fortsatt positiv utvikling i industriproduksjonen, med en vekst omtrent som i landet for øvrig eller noe sterkere.

Dette har sammenheng med fortsatt forventet oppgang innen produksjon av verkstedsprodukter inklusive skip og plattformer, konsumprodukter og etter hvert også innen kraftkrevende industri, mens industrinæringene som produksjon av produktinnsats- og investeringsprodukter ventes å få en noe mer moderat produksjonsutvikling.

Etter at industriinvesteringene gikk kraftig ned i 2009 og 2010 viser tall fra nasjonalregnskapet at nedgangen i industriinvesteringene tok seg noe opp igjen i fjor. I Møre og Romsdal viser anslag at industriinvesteringene gikk noe mer opp enn landsgjennomsnittet. Industriinvesteringene synes å holde seg godt oppe også i inneværende år, om enn litt i underkant av i landet for øvrig. Til neste år og i 2014 ventes industriinvesteringene også å kunne trekke svakt opp, og litt sterkere enn for landsgjennomsnittet.

Tall fra nasjonalregnskapet viser at det var markert vekst i bruttoproduktet i bygge- og anleggsvirksomheten i fjor, etter to år med produksjonsnedgang. Det ventes en klar vekst i bruttoproduktet i bygge- og anleggsvirksomheten i Møre og Romsdal i inneværende år, omtrent som i landet for øvrig. Økningen har blant annet sammenheng med positiv utvikling i boligbyggingen målt i form av igangsatt nytt boligareal. Anslagene indikerer at produksjonsveksten ventes å holde seg godt oppe også til neste år og i 2014.

Ifølge anslag økte bruttoproduktet i privat tjenesteyting i fylket i 2011, omtrent som i landet for øvrig eller litt svakere. Produksjonen i privat tjenesteyting ventes å ta seg ytterligere litt opp i år, med en anslått oppgang omtrent på linje med utviklingen på landsbasis. Det ventes oppgang i forretningsmessig tjenesteyting, faglig vitenskaplig og teknisk tjenesteyting og finansierings- og forsikringsvirksomhet, mens produksjonen i post og distribusjonsvirksomhet ventes å få en mer moderat utvikling. Produksjonen i privat tjenesteyting ventes å holde seg godt oppe også til neste år og i 2014, med en ventet klar produksjonsvekst innen de fleste av næringene. Utviklingen i Møre og Romsdal ventes å bli på linje med i landet for øvrig.

I Møre og Romsdal var veksten i bruttoproduktet i offentlig forvaltning omtrent som landsgjennomsnittet i året som gikk. Utviklingen i inneværende år ventes å bli positiv, om enn litt svakere enn i fjor, og fortsatt omtrent på linje med utviklingen i

brutto­pro­duk­tet i offentlig virk­som­het i lan­det for øvrig. Pro­duk­sjon­en i offentlig for­valt­ning ven­tes å øke både til neste år og i 2014, og noe sterkere enn i år og omtrent på linje med landsgjennomsnittet eller litt sterkere.

I Møre og Romsdal var det en liten oppgang i antall sysselsatte i fjor, litt i underkant av landsgjennomsnittet. Regionale beregninger indikerer en noe sterkere oppgang i syssel­set­ting­en i Møre og Romsdal i inneværende år, målt som årsgjennomsnitt, men fortsatt litt i underkant av syssel­set­tings­opp­gan­gen på lands­basis. Syssel­set­ting­en i primær­nær­in­gen­ene trekker svakt ned i første halvår i år, mens det er en liten oppgang i industri­syssel­set­ting­en. Syssel­set­tings­ut­vik­ling­en i bygge- og anleggsvirk­som­het­en, de fleste private tjenesteytende nærin­gen­ene samt i offentlig tjenesteyting ven­tes å bidra klart positivt.

I følge tall fra Statistisk sentralbyrås befolkningsstatistikk var det en meget klar økning i folketallet i Møre og Romsdal i 2011, med litt sterkere vekst enn i året før og den sterkeste årlige befolkningsøkningen i fylket siden 1953. Det var fortsatt en positiv naturlig tilvekst i befolkningen, som målt i prosent lå noe under landsgjennomsnittet, mens den samlede netto innflyttingen var klart positiv, og nesten like høy som året før.

I de siste årene har netto innvandring fra utlandet vært mer enn stor nok for å kompensere det innenlandske flyttetapet. Foreløpige tall for første halvdel av 2012 viser at nettoinnvandringen fra utlandet fortsatt holder seg godt oppe, og litt sterkere enn i samme periode året før. Den innenlandske nettoutflyttingen er litt større enn i fjor.

Antall personer i yrkesaktiv alder gikk klart opp i 2011, og det er anslått en fortsatt økning også i år og til neste år. Parallelt med en oppgang i syssel­set­ting­en ven­tes også arbeidsstyrken å gå opp i inneværende år, men ikke mer enn at arbeidsledig­het­en ven­tes å gå noe ned fra i fjor til i år, målt som årsgjennomsnitt.

Syssel­set­tings­ut­vik­ling­en i Møre og Romsdal ven­tes å bli positiv også til neste år, om enn med litt lavere vekst enn anslått for i år, og litt i underkant av den anslåtte syssel­set­tings­vekst­en for lan­det som helhet. Syssel­set­tings­ut­vik­ling­en i primær­nær­in­gen­ene ven­tes fortsatt å trekke litt ned. Anslagene for neste år og 2014 indikerer en liten syssel­set­tings­økning i industrien. Med en fortsatt god utvikling i produksjon­en i bygge- og anleggsvirk­som­het­en ven­tes vekst­en i syssel­set­ting­en i denne nærin­gen­en å holde seg godt oppe både til neste år og i 2014. Det ligger an til fortsatt vekst i syssel­set­ting­en innen privat tjenesteyting både til neste år og i 2014, om enn noe lavere vekst enn anslått for i år. Som i lan­det for øvrig ven­tes syssel­set­ting­en i offentlig for­valt­ning fortsatt å øke noe de neste to årene, med en svakt lavere vekst i 2013 og en litt sterkere vekst i 2014 sammenliknet med anslagene for økningen i inneværende år.

Det ven­tes en klar økning i det totale folketallet i fylket også til neste år. Det samme gjelder fortsatt for antall personer i yrkesaktiv alder. Den anslåtte utvikling­en i arbeidsstyrken og syssel­set­ting­en indikerer små endringer i arbeidsledig­het­en i Møre og Romsdal til neste år og i 2014.

Referanser

- Aukrust, O. (1977): "Inflation in the Open Economy. A Norwegian Model" I Krause, L. B. og Sålant, W. S. (red.): *World Wide Inflation. Theory and Recent Experience*, Washington D.C.: Brookings.
- Bjørnstad, R, H. Hungnes og L.S. Stambøl (2010): *Konjunkturbarometer for Møre og Romsdal*. Statistisk sentralbyrå/Sparebanken Møre. Høst 2010.
- Blanchard, O. (1997): Is there a core of usable macroeconomics?, *American Economic Review*, 87 (2), pp. 244-246.
- Blinder, A. (1997): Is there a core of practical macroeconomics that we should all believe?, *American Economic Review*, 87 (2), pp. 240-243.
- Boug, P og Y. Dyvi (red.) (2008): *MODAG – En makroøkonomisk modell for norsk økonomi*. Sosiale og økonomiske studier 111. Statistisk sentralbyrå.
- Carlsen, F., K. Johansen og L.S. Stambøl (2012): "Effects of regional labour markets on migration flows, by education level". I *Labour - Review of labour economics and industrial relations*, Wiley – Blackwell (under utgivelse).
- Eichenbaum, M. (1997): Some thoughts on practical stabilization policy, *American Economic Review*, 87 (2), pp. 236-239.
- Fredriksen, D. (1998): *Projections of Population, Education, Labour Supply and Public Pension Benefits - Analyses with the Dynamic Microsimulation Model MOSART*. Sosiale og økonomiske studier 101. Statistisk sentralbyrå.
- Hungnes, H. og L.S. Stambøl (2011): *Konjunkturbarometer for Møre og Romsdal*. Statistisk sentralbyrå/Sparebanken Møre. Høst 2011.
- Johansen, R. (1997): REGARD - Modell for regional analyse av arbeidsmarked og demografi. Teknisk dokumentasjon. Notater 97/68, Statistisk sentralbyrå.
- Mohn, K., L.S. Stambøl og K.Ø. Sørensen (1994): *Regional analyse av arbeidsmarked og demografi - Drivkrefter og utviklingstrekk belyst ved modellsystemet REGARD*. Sosiale og økonomiske studier 88. Statistisk sentralbyrå.
- Solow, R. (1997): Is there a core of usable macroeconomics we should all believe in?, *American Economic Review*, 87 (2), pp. 230-232.
- Stambøl, L.S. (1994): *Flytting, utdanning og arbeidsmarked 1986-1990. En interaktiv analyse av sammenhengen mellom endringer i flyttetilbøyelighet og arbeidsmarked*. Rapporter 1994/17. Statistisk sentralbyrå.
- Stambøl, L. S, N.M. Stølen og T. Åvitsland (1998): "Regional analyses of labour markets and demography - a model based Norwegian example". I *Papers in Regional Science - The Journal of the RSAI*, vol 77, no. 1, 37-62, 1998, Regional Science Association International, Illinois, USA
- Stambøl, L.S. (2005): *Urban and regional labour market mobility in Norway*. Sosiale og økonomiske studier 110, Statistisk sentralbyrå.
- Stambøl, L.S. (2010): "Impacts of Regional Labour Market Changes on Migration Trends – Research Examples from Norway". I Huskey, L. og C. Southcott (red.): *Migration in the Circumpolar North*". Canadian Circumpolar Institute Press in cooperation with the University of the Arctic. pp. 93-116.
- Statistisk sentralbyrå (2004): *Fylkesfordelt nasjonalregnskap 1997-2004*. Norges offisielle statistikk D389.
- Taylor, J. (1997): 'A core of practical macroeconomics', *American Economic Review*, 87 (2), pp. 233-235.
- Tønnessen, M, H. Brunborg, Å. Cappelen, T. Skjerpen og I. Texmon (2012): *Befolkningsframskrivinger 2012-2100: Inn- og utvandring. Økonomiske analyser 4/2012*, Statistisk sentralbyrå.

Vedlegg A:

KVARTS: Modellen bak makroprognosene på nasjonalt nivå

KVARTS hører hjemme innenfor en Keynes-inspirert modelltradisjon. De økonomiske mekanismene skiller seg ikke vesentlig fra hva en finner i andre norske og utenlandske makroøkonometriske modeller.² Modellen er i internasjonal sammenheng meget disaggregert.

KVARTS-modellen er SSBs hovedverktøy i arbeidet med konjunktur- og makroøkonomiske analyser. Den har vært i regelmessig bruk i prognosevirksomheten i over tjue år, og er under kontinuerlig revisjon. KVARTS er basert på kvartalsdata og avviker med det fra MODAG, men er ellers nærmest identisk med hensyn på teoribakgrunn og egenskaper. For en detaljert presentasjon av modellen henvises det derfor til den mest oppdaterte dokumentasjonen av MODAG, se Boug og Dyvi (2008).

KVARTS er en makroøkonometrisk modell hvor kryssløps- og regnskapssammenhengene er supplert med empirisk bestemte atferdssammenhenger forankret i økonomisk teori. Spesielt for de langsiktige sammenhengene er økonomisk teori viktig, mens dynamikken – altså tilpasningen mot langtidssammenhengene – mer bestemmes av føyning til data.

Modellens kryssløpskjerne sikrer balanse mellom tilgang og anvendelse av modellens 45 produkter, og beskriver hvordan produksjonen fordeler seg på modellens 22 næringer. Prisene på sluttleveringene bestemmes i et tilsvarende priskryssløp, mens de enkelte varepriser i hovedsak bestemmes ut fra estimerte historiske sammenhenger basert på kostnadspåslag.

Fastlandsbedriftenes atferd er i hovedsak modellert ut i fra et rammeverk for monopolistisk konkurranse. For hvert produkt eksisterer separate priser for import, eksport og hjemmeveranser. Eksport- og hjemmemarkedsprisene bestemmes gjennom et påslag på variable enhetskostnader. Påslaget påvirkes av utviklingen i konkurrentpriser. Importprisene bestemmes først og fremst av valutakursen og prisutviklingen på verdensmarkedet og hos våre handelspartnere, men påvirkes også i noen grad av utviklingen i etterspørselen i Norge.

Norsk produksjon for eksport bestemmes av etterspørselen i utlandet og forholdet mellom norske eksportpriser og konkurrentprisene. Importen bestemmes i et samspill mellom samlet innenlands etterspørsel og sammensetningen av denne, og forholdet mellom hjemme- og importprisene. Til gitt innenlandsk etterspørsel, eksport og import av hvert produkt følger da norsk produksjon: Samlet tilbud er lik samlet anvendelse (inkludert endringer i lagerbeholdningen) av hvert produkt. Produksjonen av enkelte primærnærings- og energivarer må imidlertid bestemmes utenfor modellen og da vil endringer i innenlandsk etterspørsel slå ut i import eller eksport av den aktuelle varen.

Etterspørselen etter innsatsfaktorer i de enkelte næringene bestemmes i et simultant system, hvor produksjonen og relative faktorpriser, inkludert brukerpriser på kapital, inngår. Husholdningenes konsum utenom bolig bestemmes av inntekt, formue, relative priser og realrente etter skatt. Boliginvesteringene bestemmes av forholdet mellom bruktboligpriser og byggekostnader. Bruktboligprisen er i modellen en funksjon av husholdningenes inntekter, beholdningen av boliger og brukerprisen på boligkapital (hvor rentenivået er hovedargumentet).

² Den inneholder også mange av de mekanismene som beskrives som ”makroøkonomiens kjerne” i utvekslingen av synspunkter mellom Solow (1997), Taylor (1997), Eichenbaum (1997), Blinder (1997) og Blanchard (1997).

Lønningene bestemmes i tråd med Aukrust-modellen (se Aukrust, 1977), slik at lønnsutviklingen påvirkes av lønnsomheten ved at lønnskostnadsandelen i industrien er stabil på lang sikt til et gitt press i arbeidsmarkedet. Det siste kommer inn ved at det også er en negativ sammenheng mellom nivået på lønnskostnadsandelen i industrien og nivået på arbeidsledigheten. Arbeidsledigheten inngår ikke-lineært. Det innebærer at når arbeidsledigheten i utgangspunktet er høy, vil for eksempel et stimulerende tiltak føre til en klart mindre økning i lønningene enn om ledigheten hadde vært lav. Lønningene i resten av privat sektor og i offentlig forvaltning følger i stor grad utviklingen i industrilønningene.

Befolkningen i arbeidsdyktig alder er delt inn i åtte ulike demografiske grupper. Befolkningsutviklingen i disse gruppene bestemmes ikke i vår modell. Vi bruker gjerne midtalternativet til SSBs offisielle befolkningsframskrivninger. Arbeids-tilbudet til hver av gruppene er produktet av yrkesfrekvensen og gruppens størrelse. Yrkesfrekvensene bestemmes som en funksjon av blant annet reallønn etter skatt og arbeidsledigheten (som sier noe om hvor lett det er å få seg arbeid). Når situasjonen på arbeidsmarkedet er vanskelig, er det en del som ikke tilbyr sin arbeidskraft. Det kan være fordi de da velger å ta mer utdanning, passe barn eller på annen måte være hjemme.

Valutakursen bestemmes i normalversjonen av modellen som en funksjon av pengemarkedsrenta i Norge og i utlandet (euro), inflasjonen begge steder samt oljeprisen. Pengemarkedsrenta bestemmes i modellen som en funksjon av arbeidsledigheten, inflasjonen og renta i utlandet. Renterelasjonen representerer atferden til Norges Bank forutsatt at sentralbanken kan styre pengemarkedsrenta og at det er denne renta som er avgjørende for innskudds- og utlånsrentene i bankene. Høy inflasjon og lav arbeidsledighet gir et høyt realrentenivå og omvendt. Ettersom atferden til Norges Bank har endret seg noe gjennom perioden vi har hatt et inflasjonsmål for rentesettingen, må vi i en viss grad overprøve likningen. På kort sikt legges stor vekt på hva Norges Bank sier de skal gjøre. På lenger sikt prøver vi å sette oss i Norges Banks situasjon i rentebeslutningene når utviklingen i økonomien gradvis går slik vi tror den vil. I analyser over alternative forløp for andre størrelser i økonomien som bestemmes utenfor modellen, vil vi derimot bruke rentemodellen.

KVARTS inneholder mange økonometrisk bestemte atferdlikninger. Det er likevel mange variabler som anslås når vi lager prognoser, og som har stor betydning for beregningsresultatene. Alle størrelser knyttet til utlandet; markedsutvikling, rente, inflasjon, råvarepriser må fastsettes utenfor modellen. Det samme gjelder produksjonen av primærnærings- og energivarer. I petroleumsvirksomheten må de fleste størrelser, inkludert oljeinvesteringene fastlegges av modellbrukerne. I offentlig forvaltning bestemmes produksjon, mens offentlig konsum bestemmes (i hovedsak) definisjonsmessig av de eksogene politikkvarene offentlig timeverksbruk, produktinnsats, kjøp av konsumtjenester og investeringer. Skatte- og avgiftsatser er i stor grad detaljert representert i modellen og bestemmes av modellbrukerne.

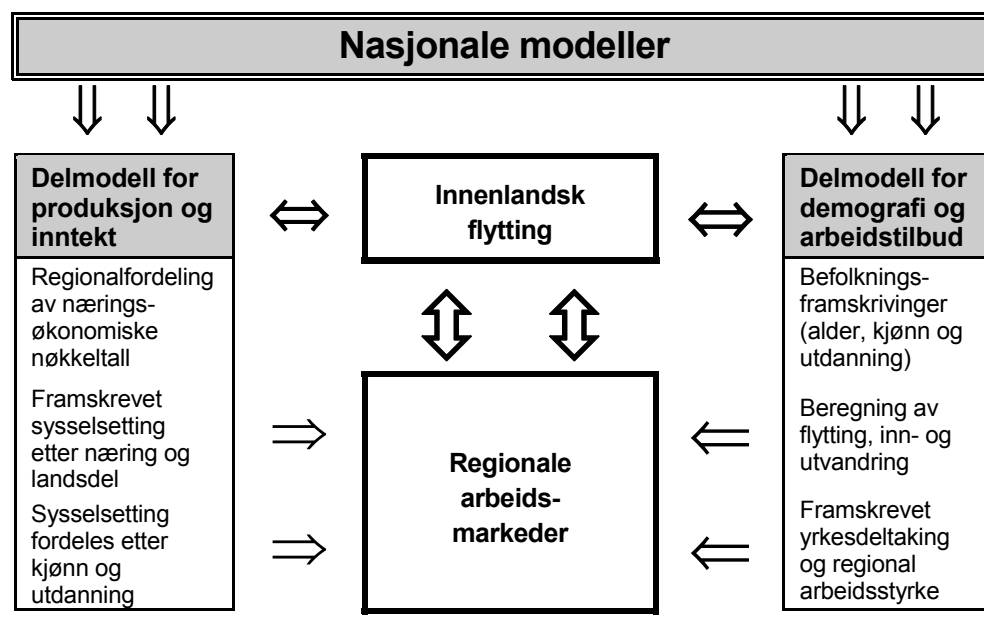
Det er ingen sammenhenger i modellen som legger bånd på budsjettbalansen. KVARTS er i første rekke en modell for kort- og mellomlangsigte problemstillinger. Det er opp til modellbrukeren å designe en politikk som følger handlingsregelen, eller som på annen måte tar langsiktige budsjettensyn.

REGARD: Modell for regionale arbeidsmarkeder og demografi

Utviklingen på arbeidsmarkedet i de enkelte regioner er et resultat av samspillet mellom tilbuds- og etterspørselsforhold. På etterspørselssiden er næringsøkonomiske forskjeller avgjørende for den regionale utviklingen i produksjon og sysselsetting. På tilbudssiden påvirkes arbeidsstyrken hovedsakelig av demografiske faktorer og av yrkesdeltakelsen. Ettersom den regionale arbeidsmarkedsutviklingen er påvirket av mange forhold, er det hensiktsmessig med et analyseapparat som ser de ulike faktorene i sammenheng. Til dette formålet utviklet Statistisk sentralbyrå modellsystemet REGARD (se bl.a. Mohn, Stambøl og Sørensen, 1994 og Stambøl, Stølen og Åvitsland, 1998). Ved hjelp av denne modellen er en i stand til å belyse implikasjonene av den makroøkonomiske utviklingen for produksjon, sysselsetting, investering, arbeidsstyrke og arbeidsledighet i den enkelte region. I tillegg kan modellapparatet benyttes til å analysere virkninger på regional produksjon, sysselsetting og befolkningsutvikling av en omlegging i deler av den økonomiske politikken.

Figur A1 gir en skjematisk oversikt over modellsystemet som helhet. Det sentrale for beregningene med modellen REGARD er framskrivinger av sysselsetting og arbeidsstyrken i norske landsdeler. Disse to aspektene ivaretas av to delmodeller. Delmodellen for produksjon og inntekt beskriver etterspørselssiden av arbeidsmarkedet, mens faktorene bak arbeidstilbudet omfattes av delmodell for demografi, flytting og arbeidstilbud. De innenlandske flyttestrømmene beregnes i skjæringsflaten mellom de to delmodellene, ettersom flyttingene i REGARD avhenger både av den regionale sysselsettingen og av utviklingen i den regionale arbeidsstyrken. Både for arbeidsstyrken og for sysselsettingen ligger det nasjonale beregninger over og styrer utviklingen i modellens sentrale variabler for landet som helhet. De nasjonale beregningene hentes fra framskrivinger og analyser med de makroøkonometriske modellene KVARTS (se vedlegg over) og/eller MODAG (se bl.a. Boug og Dyvi (2008)) og MSG).

Figur A1. En skjematisk oversikt over modellen REGARD

Etter rasjonaliseringer og forenklinger på etterspørselssiden fungerer modellen etter hvert som en regional "top-down" modell, der anslag for sysselsetting, bruttoprodukt og bruttoinvesteringer for hele landet fra nasjonale modeller som KVARTS, MODAG og MSG brytes ned til regionalt nivå ved hjelp av fordelingsnøkler hentet fra den til enhver tid siste versjonen av fylkesfordelt nasjonalregnskap (se blant

annet Statistisk sentralbyrå, 2004). Dette betyr at modellen ivaretar utviklingen i og betydningen av vridninger i næringssammensetningen for landet som helhet, noe som har vist seg å ha klare regionale implikasjoner. På den annen side ivaretar ikke modellen dynamikken i den regionale næringsspesifikke konkurransekomponenten, der de samme næringer utvikler seg ulikt i de forskjellige deler av landet. Sånn sett kan etterspørselssiden i modellen betraktes som del av en shift-share modell, der den næringsspesifikke strukturkomponenten (trendkomponenten) på nasjonalt nivå brytes ned på fylkesnivå gitt de til dels store forskjeller i næringssammensetning som eksisterer mellom fylkene. Regionale kryssløp og regional produsentadferd i industrien, som tidligere inngikk i delmodell for produksjon og inntekt, er i nyere versjoner av modellen erstattet med tilsvarende forutsetninger som er å finne i de nasjonale modellene, slik at multiplikatoreffekter mellom næringer blir bestemt som et gjennomsnitt av det som er observert og modellert som sum over alle regioner i de nasjonale makromodellene.

Utgangspunktet for delmodellen for demografi, flytting og arbeidstilbud er en demografisk framskrivning av befolkningen etter ett-årig alder i den enkelte region ved hjelp av standardmetoder fra demografisk litteratur. Framskrivning av utdanning, yrkesdeltaking og innenlandsk flytting er konsentrert om den yrkesaktive delen av befolkningen.

De regionale befolkningsframskrivningene i REGARD deler den yrkesaktive delen av befolkningen inn i tre kategorier for utdanningsnivå: grunnskole, videregående utdanning og høyere utdanning. Utgangspunktet for framskrivningene av utdanning er resultater for landet som helhet ved hjelp av Statistisk sentralbyrås mikrosimuleringsmodell for arbeidsstyrke og utdanning, MOSART (se bl.a. Fredriksen, 1998). Ved hjelp av MOSARTs framskrivninger har man konstruert regionale endringsrater for de utdanningsspesifikke befolkningsgruppene. De implementerte endringene er korrigert for regionale variasjoner som er observert i en basisperiode.

En beslektet framgangsmåte er anvendt for å modellere den regionale yrkesdeltakingen. Her er det arbeidskraftdelen i de nasjonale makromodellene som gir anslag for nasjonale yrkesprosenter. Disse viser hvor stor andel av den arbeidsføre befolkningen som er inkludert i arbeidsstyrken. I makromodellene avhenger yrkesprosentene blant annet av den realdisponible inntekten, samt av sosioøkonomiske faktorer som kjønn og alder. Yrkesprosentene fra makromodellene blir kombinert med MOSARTs framskrivninger av utdanning for å beregne utdanningssammensetningen i arbeidsstyrken. De impliserte utdanningsspesifikke yrkesprosentene er i REGARD kombinert med regionale justeringsparametre som tar hensyn til den regionale variasjonen i yrkesdeltakingen på grunnlag av observasjoner fra en basisperiode. Dette gir regionale yrkesprosenter som er dissaggregert over sosioøkonomiske kjennetegn som kjønn, alder og utdanningsnivå. Når disse multipliseres med tilhørende befolkningsgrupper blir resultatet et anslag på den regionale arbeidsstyrken.

Flytteratene i REGARD beskriver hvor stor andel av befolkningen i en region som kan forventes å flytte til en bestemt annen region i løpet av et år. Total utflytting er dermed for hver region bestemt av utflyttingen til samtlige av de øvrige regionene, mens innflyttingen til en region er et resultat av det regionale utflyttingsmønsteret i de øvrige delene av landet. Flytteratene er også dissaggregert etter kjønn, alder og utdanning. For å forklare innenlandske flyttebevegelser er det estimert sammenhenger mellom flytting og regional arbeidsmarkedssituasjon for personer i aldersintervallet 16-44 år (se blant annet Stambøl, Stølen og Åvitsland, 1998 og Stambøl, 1994 og 2010). Flyttemønsteret for resten av befolkningen antas upåvirket av arbeidsmarkedsforhold, og er derfor fastlagt gjennom *konstante* flytterater som observert i en basisperiode. Et mellomtilfelle gjelder imidlertid for flyttinger blant barn, som antas å stå i et bestemt forhold til flyttinger blant kvinner i alderen 25-44 år.

Før de estimerte flyttestratene omtales må det sies noen ord om operasjonaliseringen av begrepet regional *arbeidsmarkedssituasjon*, som er den sentrale forklaringsvariabelen i flyttemodellen. Den sentrale hypotesen bak den estimerte flyttemodellen er at et stramt regionalt arbeidsmarked vil kunne medføre press på lønnsnivået i regionen samtidig som sannsynligheten for arbeidsledige for å få arbeid vil stige. Dette vil, alt annet likt, medføre økning i innflyttingen. Regionale forskjeller i overskuddsetterspørselen etter arbeidskraft anses i tråd med dette som den viktigste drivkraften bak flyttebevegelsene. En regional arbeidsmarkedssindikator oppnås ved å sammenligne bostedssysselsettingen med arbeidsstyrken i den enkelte region. Forklaringsvariabelen for flyttinger mellom to regioner er forholdet mellom arbeidsmarkedssindikatoren i fra- og tilflyttingsregionen. Denne størrelsen refereres til som ”det relative markedesleie” mellom de to regionene. Disse relative markedesleiene varierer med kjønn og utdanning, mens de antas uavhengige av alder.

For aldersgruppene er det tilpasset økonometriske sammenhenger mellom de relative markedesleiene og bruttoutflytting for samtlige kombinasjoner av fra- og tilflyttingsregioner. Disse flyttestratene er dissaggregert i henhold til sosioøkonomiske kjennetegn som kjønn, alder og utdanning. Flyttemodellen er med dette formulert som en interaksjonsmodell mellom alle par av regioner. Hovedårsaken til dette valget er at det ikke er uvesentlig for en regions inn- og utflytting hvilke av de øvrige regionale arbeidsmarkedene som endrer seg mest. Styrken med en slik dekomponeringsteknikk, er at endringene i flyttestratene gjøres betinget av hvilke regionale arbeidsmarkeder som forventes å gi de største virkningene på hver regions flyttestrate. I REGARD blir arbeidsmarkedssindikatoren målt etter kvalifikasjoner både på etterspørsels- og tilbudssiden i arbeidsmarkedet. Som mål for kvalifikasjoner har vi som nevnt benyttet personenes høyeste fullførte utdanning. I tillegg har vi valgt å splitte opp arbeidsmarkedet etter kjønn. En utdanningsinndeling i kun tre utdanningsgrupper kan kanskje virke noe aggregert. På den annen side kan et for dissaggregert arbeidsmarked føre til en undervurdering av substitusjonsvirkninger mellom de forskjellige delarbeidsmarkedene.

Flyttemodellen tar utgangspunkt i et enkelt individs beslutning om å flytte, der hvert individ gis muligheten til å velge en av modellens regioner som sin bostedsregion. Dette omfatter dermed også den regionen individet allerede er bosatt i. Hver av regionene har ulike egenskaper, her definert som ulike nivåer på ”det relative markedesleie”, som forventes å ha ulike virkninger på nytten ved å bli boende eller å flytte. Vi har valgt å benytte den multinomiske logit-modellen som sannsynlighetsmodell. Funksjonene gir uttrykk for hvor følsomme flyttestratene er overfor endringer i eksogene variable, her gitt ved uttrykket ”det relative markedesleie”, og sosioøkonomiske kjennetegn som kjønn, alder og utdanningsnivå.

Estimeringene har gitt signifikante estimater på sammenhengen mellom flyttestratene og de regionale arbeidsmarkedene for samtlige persongrupper og regionale interaksjoner som er benyttet. Slik modellen er formulert blir det en negativ sammenheng mellom endringer i bruttoutflyttingsratene mellom par av regioner og endringer i den relative arbeidsmarkedssituasjonen mellom de samme par av regioner. Denne sammenhengen har vært gjennomgående negativ for alle persongrupper og for alle regionale interaksjoner. Dette er dermed i samsvar med de hypoteser vi har stilt, at en relativ bedring i en regions arbeidsmarkedssituasjon vil føre til nedgang i tilbøyeligheten til å flytte ut, og at en tilsvarende relativ forverring i arbeidsmarkedssituasjonen vil føre til en tilsvarende økning i utflyttings-tilbøyeligheten.

Nyere undersøkelser foretatt i blant annet Stambøl (2005) bekrefter at sammenhengen mellom brutto utflytting fra de urbane og regionale arbeidsmarkedene og sysselsettingsutviklingen er sterkere negativt korrelert enn det tilsvarende sammenheng mellom sysselsettingsutvikling og brutto innflytting er positivt korrelert. Dette styrker modellens valg av brutto utflytting som den styrende flyttevariabel, mens innflyttingen til hver av regionene blir bestemt som summen av innflyttingen

til hver av destinasjonene av den regionspesifikke interaktivt estimerte utflyttingen. Analyser i Carlsen, Johansen og Stambøl (2012) dokumenterer ytterligere arbeidsmarkedets betydning for regionale flyttinger, at mens regionale forskjeller i arbeidsledighet minker med utdanningsnivået så øker flytteresponsen av regionale forskjeller i arbeidsledighet etter utdanningsnivå. Dette er i samsvar med de resultater vi tidligere har funnet under utviklingen av modellen REGARD.

Det som gjenstår er påvirkningen på den regionale befolkningsutviklingen fra internasjonale flyttebevegelser. Disse er så langt gitt en mer summarisk behandling. Utvandring fra de enkelte regionene er beregnet ved hjelp av konstante utvandringsrater etter kjønn og alder. Total innvandring til landet som helhet er en eksogen størrelse som fordeles ved hjelp av regionale andeler etter kjønn og alder på grunnlag av det observerte innvandringsmønsteret fra en basisperiode. Det er nå mulig å benytte nasjonale anslag på brutto innvandring fra den nasjonale modellen BEFINN (se bl.a. Tønnessen, Brunborg, Cappelen, Skjerpen og Texmon, 2012).

Det er også laget en modell som bryter framskrevne tall etter syv landsdeler ned til fylkesnivå fra delmodell for demografi og arbeidstilbud. Modellsystemet er dessuten formulert slik at det er mulig å trekke ut resultater fra enkeltdeler uten å foreta en total modellberegning.

En detaljert teknisk dokumentasjon av hele modellsystemet ble også gitt i Johansen (1997).

Figurregister

1.1. Brutto­prod­ukt og sys­sel­set­ting. Sesongjusterte volumindekser. 2011=100.....	7
1.2. Eksport. Sesongjusterte volumindekser. 2011=100	9
1.3. Gjennomsnittlige innskudds- og utlånsrenter i private banker og pengemarkedsrente. Prosent	10
1.4. Konsum. Sesongjusterte volumindekser. 2011=100	10
1.5. Brutto­prod­ukt i kraftforsyning. Sesongjusterte volumindekser. 2011=100.....	11
1.6. Bruttoinvesteringer i fast realkapital. Sesongjusterte volumindekser. 2011=100.....	12
1.7. BNP Fastlands-Norge. Avvik fra beregnet trend i prosent.....	12
3.1. Brutto­prod­ukt i primærnæringene. Volumindekser for hele landet. Årsgjennomsnitt. 2007=100	17
3.2. Sysselsatte personer i primærnæringene. Møre og Romsdal og hele landet. Volumindekser. Årsgjennomsnitt. 2009-2014. 2011=100	18
3.3. Brutto­prod­ukt i industri og bergverk. Møre og Romsdal og hele landet. Volumindekser. Årsgjennomsnitt. 2009-2014. 2011=100	21
3.4. Sysselsatte i industri og bergverk. Møre og Romsdal og hele landet. Årsgjennomsnitt. 2009-2014. 2011=100.....	22
3.5. Fordeling av sys­sel­set­tingen i industrien, etter næring. Møre og Romsdal, etter bosted. 2011.....	23
3.6. Bruttoinvesteringer i industri og bergverk. Landsgjennomsnitt. Volumindekser. Årsgjennomsnitt. 2009-2014. 2011=100.....	24
3.7. Brutto­prod­ukt og sys­sel­set­ting i bygg- og anleggsvirksomhet. Landsgjennomsnitt. Volumindekser. Årsgjennomsnitt. 2009-2014. 2011=100	25
3.8. Bruttoinvesteringer i bolig. Hele landet. Sesongjusterte volumindekser. 2009=100	26
3.9. Privat tjenesteyting. Brutto­prod­ukt, sys­sel­set­ting og bruttoinvestering i Møre og Romsdal. Volumindekser. Årsgjennomsnitt. 2009-2014. 2011=100	28
3.10. Fordeling av sys­sel­set­tingen i tjenesteytende næringer. Møre og Romsdal, etter bosted. 2011.....	29
3.11. Offentlig forvaltning. Brutto­prod­ukt, sys­sel­set­ting og bruttoinvestering. Møre og Romsdal. Volumindekser. Årsgjennomsnitt. 2009-2014. 2011=100	30
A1. En skjematisk oversikt over modellen REGARD.....	44

Tabellregister

1.1. Makroøkonomiske hovedstørrelser 2011-2014. Regnskap og prognoser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet framgår	8
1.2. Makroøkonomiske anslag for BNP-vekst og prisvekst. 2010-2013	9
3.1. Igangsetting av byggeprosjekter i januar-september 2012. Prosentvis endring fra samme periode året før	25
3.2. Endring i korttidsindikatorer i prosent fra samme periode året før	28
4.1. Befolkningen per 1. januar. Møre og Romsdal. 1 000 personer	35
4.2. Årlig endring i arbeidsstyrke, sys­sel­set­ting og arbeidsledighet i Møre og Romsdal. Antall personer, etter bosted	35
4.3. Sys­sel­set­ting etter hovednæring. Møre og Romsdal, etter arbeidssted. Endring i prosent fra året før.....	37

B Returadresse:
Statistisk sentralbyrå
NO-2225 Kongsvinger

Avsender:
Statistisk sentralbyrå

Postadresse:
Postboks 8131 Dep
NO-0033 Oslo

Besøksadresse:
Kongens gate 6, Oslo
Oterveien 23, Kongsvinger

E-post: ssb@ssb.no
Internett: www.ssb.no
Telefon: 62 88 50 00

ISBN 978-82-537-8501-1 (trykt)
ISBN 978-82-537-8502-8 (elektronisk)
ISSN 0806-2056

Pris kr 155,00 inkl. mva

ISBN 978-82-537-8501-1

9 788253 785011

Statistisk sentralbyrå
Statistics Norway